

Ю.О.Репушевська
аспірант кафедри економічного аналізу

Р.М. Волчек

к.е.н, доцент

8. Визначення резервів конкурентоспроможності підприємств підйомно-транспортного машинобудування

Структурні перетворення в економіці України супроводжуються змінами механізмів співпраці суб'єктів господарювання всіх форм власності як між собою, так і державою. Одним із напрямів регулювання відносин є формування системи антикризового управління, що встановлює якісно нові напрями узгодження цілей та інтересів організаційно-правових структур, зокрема підприємств вітчизняної галузі важкого машинобудування, які досі не можуть пристосуватися до жорстких умов зовнішнього середовища.

Серед галузей важкого машинобудування чи не найбільших втрат від зміни вектору розвитку вітчизняної економіки зазнали підприємства підйомно-транспортного машинобудування. Погіршення фінансово-економічного стану та виникнення загрози банкрутства цих підприємств стало наслідком негативного впливу комплексу чинників та нерациональних управлінських рішень. В ситуації, що склалася, набуває значення розробка підприємствами адекватних організаційних, інжинірингових, фінансових антикризових заходів. У зв'язку із цим, розв'язання проблем, пов'язаних з формуванням антикризових управлінських рішень й визначення резервів поліпшення ефективності діяльності підприємств підйомно-транспортного машинобудування, набуває особливої актуальності.

Науковий досвід розробки антикризових управлінських рішень, спрямованих на досягнення стабілізації та подальшого розвитку господарчих систем, відображений у працях відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких слід відзначити розробки О. Амоші, І. Бланка, Б. Буркинського, А. Бутенка, В. Гриньової, А. Ковальова, О. Кузьміна, Г. Курошевої,

Л. Лігоненко, А. Наливайка, В. Осипова, Й. Петровича, В. Россохи, В. Савчука, С. Свірідової, О. Терещенка та ін.

Значну увагу дослідники приділяють необхідності вдосконалення та впровадження методів антикризового управління. Між тим актуальним залишається розв'язання проблем щодо створення умов для проведення реструктуризації підприємств, виходячи зі збереження їх як цілісних майнових комплексів. Одним із важливих наукових питань постає необхідність розробки антикризових перетворень у діяльності підприємств підйомно-транспортного машинобудування з метою відновлення їхньої здатності генерувати капітал й, відповідно, визначення резервів поліпшення ефективності їхнього господарювання.

Недостатня вирішеність завдань стосовно визначення та запровадження антикризових перетворень діяльності машинобудівних підприємств з метою їхньої реструктуризації з позицій відновлення та збереження капіталотворчої функції, зумовила вибір теми дослідження, його мету, завдання та структуру.

Метою дослідження є удосконалення теоретико-методологічних засад формування антикризових управлінських рішень та розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності господарювання підприємств підйомно-транспортного машинобудування.

Відповідно до мети в дослідженні було поставлено і вирішено такі задачі:

- провести аналіз динаміки розвитку підприємств важкого машинобудування для виявлення факторів, які впливають на ефективність їхньої діяльності;
- надати аналітичну оцінку методичним підходам щодо економічного супроводу підприємств, які імплементують антикризові заходи та проходять процедуру банкрутства;
- виявити резерви підвищення ефективності господарювання підприємств підйомно-транспортного машинобудування та сформулювати рекомендації щодо їхньої мобілізації;

– обґрунтувати інвестиційні можливості подальшої капіталізації та рекапіталізації машинобудівних підприємств.

Традиційно підприємства машинобудівного комплексу забезпечують технічне переозброєння господарства, задовольняють споживчий попит населення на різноманітні апарати та прилади побутового призначення, створюють основу економічного та оборотного потенціалу країни. Машинобудування постачає всім галузям економіки машини, обладнання та інструменти, займається виробництвом різноманітних технічних, побутових приладів, предметів споживання тощо.

У розвинутих країнах машинобудування належить до найважливіших галузей промисловості та є пріоритетною, бо має вплив на ефективність й продуктивність всіх сфер економічної діяльності країни. Як наслідок, в розвинутих країнах виробляється близько 80% машинобудівної продукції [204]. Нажаль, обсяги виробництва вітчизняної машинобудівної продукції щорічно мають тенденцію до зниження. Поступова втрата конкурентоспроможності продукції вітчизняного машинобудування пов'язана впреш за все із поступовим зниженням інноваційної активності підприємств та суттєвим зменшенням бюджетного фінансування науково-дослідних робіт у цій сфері. Так, щорічно на наукові дослідження та дослідно-конструкторські роботи у галузі машинобудування в США витрачається в середньому 2-2,5% від ВВП, а в Україні – менше 0,1% ВВП [204; 205, с. 78]. Зокрема, кількість заявок на промислові зразки у 2015 році зменшилася майже на 22% порівняно з 2014 роком та 44,9% порівняно з 2013 роком (табл.1).

Таблиця 1

Надходження заявок на промислові зразки в Україні
за період з 2011 по 2015 роки

Надійшло заявок на промислові зразки	Кількість поданих заявок					2015 у % до 2014
	2011	2012	2013	2014	2015	
Усього надійшло, у т.ч.	1761	1851	3778	2664	2080	78,1
від національних заявників	1439	1517	3191	2045	1811	88,6
від іноземних заявників	322	334	587	619	269	43,5

Джерело: складено на основі [206, с. 15]

Кількість заявок від іноземних замовників зменшилася протягом 2014-2015 років на 56,5%, а їх частка в загальній кількості заявок на промислові зразки скоротилася з 23,2% у 2014 році до 12,9% у 2015 році [206, с. 15]. Тому цілком логічним є те, що у вітчизняному машинобудуванні спостерігається тенденція до суттєвого спаду виробництва продукції. Якщо у 2014 році темп зниження виробництва продукції машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування, становив 79,4%, то у 2015 році, цей показник досяг вже 85,5% (рис. 1). Індикаторами кризи машинобудівної галузі України виступає також зменшення обсягу реалізації продукції машинобудування за 2008-2014 роки на 17%, транспортних засобів – на 33% [207, с. 78].

Збитковість машинобудування і «нова хвиля» приватизації, яка проводилася протягом 2015 року, супроводжується перерозподілом ринкової влади, викупом і поглинанням знецінених збиткових вітчизняних підприємств, концентрацією підвищених ризиків для всіх учасників «постачальник-виробник-споживач», у т.ч. і у транспортній галузі. Проте при зниженні ринкової частки підприємства автоматично не знижуються умовно-постійні витрати, до яких можна віднести трансакційні витрати, пов'язані із входженням чи виходом з ринку, зміною умов контрактів чи їх призупиненням.

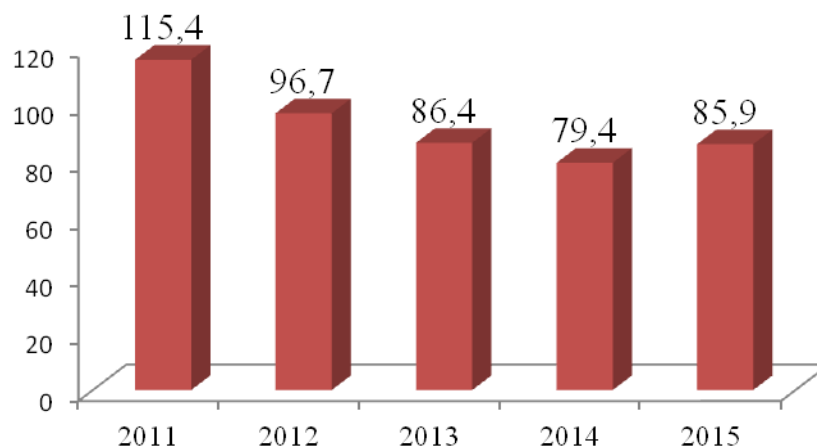

Рисунок 1 – Індекси обсягів виробництва продукції машинобудування в Україні, крім ремонту та монтажу машин і устаткування за 2011-2015 роки

Джерело: складено автором на основі [208, с. 27; 209, с. 5]

Ще у 2007 р. багатогалузевий машинобудівний комплекс країни об'єднував 11267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх та 9287 – малих, проте лише окремі вітчизняні машинобудівні підприємства стали реально конкурентоспроможними на європейських ринках, але жодне з діючих нині машинобудівних підприємств не потрапило до топ – 50 за рівнем капіталізації на європейських фондових біржах [210, с. 79; 211, с. 7-9].

Посилення конкуренції з боку виробників світових лідерів машинобудування вимагає від управлінців вітчизняними машинобудівними підприємствами вирішення низки питань:

- своєчасного коригування стратегій діяльності проблемних акціонерних підприємств згідно ринкових ситуацій і світових цінових трендів на метал та енергоресурси;

- розробки гнучкої моделі інтегративного управління вартістю, де органічно поєднуються всі функціональні стратегії з виробництва, маркетингу, логістики, інновацій, інвестування;

- пошуку нових довгострокових джерел формування вартості навіть у кризових ситуаціях шляхом розвитку сектору послуг інтелектуального характеру в машинобудівному бізнесі;

- акцентування уваги на оновленні баз даних про клієнтів, зміну обсягів нових замовлень на виробництво промислової продукції, в т.ч. зі сторони іноземних підприємств (табл. 2).

Зазначимо, що у вітчизняному машинобудуванні не був задіяний системний інноваційний ресурс, достатній для позитивного економічного зростання. Крім того, якщо враховувати незначну кількість інноваційно активних підприємств в Україні в 2014 році (16,1%), можна узагальнити, що машинобудівна галузь дотепер не виступає рушійною силою розвитку економіки і не стимулює створення додаткових наукомістких робочих місць в інших галузях економіки [210, с. 81].

Серед галузей важкого машинобудування найбільші втрати від зміни вектору розвитку вітчизняної економіки зазнали підприємства підйомно-

транспортного машинобудування, які створюють високопродуктивні комплекси, забезпечуючи розвиток металургії та будівництва.

Таблиця 2

Динаміка обсягу нових замовлень на виробництво машинобудівної продукції в Україні за 2013-2015 роки

Роки	Обсяг нових замовлень на виробництво промислової продукції	З нього обсяг іноземних замовлень	
	млн.грн.	млн.грн.	% до обсягу нових замовлень за видами діяльності
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (28)			
2013	27498,7	13739,6	50,0
2014	24590,4	12494,9	50,8
2015	34110,7	20450,8	60,0
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (29)			
2013	9350,9	4477,5	47,9
2014	10223,7	5448,2	53,3
2015	12320,6	7962,2	64,6
Виробництво інших транспортних засобів (30)			
2013	35519,8	21520,9	60,6
2014	25811,7	18994,6	73,6
2015	23236,1	16446,8	70,8

Джерело: складено на основі [210, с. 81]

За 2011–2015 рр. спостерігається суттєве зниження рівнів виробництва кранобудівної продукції. Зокрема, за такими видами продукції, як крани мостові на нерухомих опорах, відбувалося зниження обсягів виробництва у натуральному виразі протягом зазначеного періоду на 76%, крани перевантажувальні, крани порталні, крани мостові – майже на 50%; екскаватори – на 82%, вантажопідіймачі та конвеєри пневматичні та інші безперервної дії, для вантажів та матеріалів на 19% (табл.3).

Зниження обсягів виробництва продукції машинобудування зумовило падіння рівня рентабельності операційної діяльності. Аналіз даних табл. 4 показав, що якщо у 2012 році у цілому по галузі «машинобудування» рівень рентабельності операційної діяльності складав 5%, то у 2014 році вона знизилася до 3,4%. Тенденція до зниження намітилася також за показником «рентабельність операційної діяльності у виробництві транспортних засобів та устаткування»: цей показник протягом 2012-2015 років знизився з 6,5 до 3,3%.

Таблиця 3

Виробництво продукції підйомно-транспортного машинобудування за
видами за 2011-2015 роки

№ з/п	Показники	Роки				
		2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7
1	Крани мостові на нерухомих опорах, шт.	211	117	133	101	50
2	Крани перевантажувальні, крани порталні, крани мостові, шт.	145	190	136	112	73
3	Ліфти та підйомники скіпові з електроприводом, шт.	1227	1122	1107	1199	1437
4	Вантажопідіймачі та конвеєри пневматичні та інші безперервної дії, для вантажів та матеріалів, шт.	4000	4473	4149	4950	3234
5	Ескаватори, шт.	116	78	48	...	21
6	Автомобілі вантажні, шт.	3200	2900	2000	1200	1329
7	Засоби автотранспортні спеціального призначення, шт.	...	....	285	229	103

Джерело: складено автором на основі [212, с.108-109; 213, с. 338]

Таблиця 4

Рентабельність операційної діяльності за видами промислової продукції у
цілому по галузі «машинобудування» за 2012-2015 роки

№ з/п	Показники	Роки			
		2012	2013	2014	2015
Рентабельність операційної діяльності у цілому по галузі «машинобудування»					
1	Фінансовий результат від операційної діяльності, млн.грн.	465314,0	307578,7	-422211,7	...
2	Витрати операційної діяльності, млн.грн.	9255366,0	5045064,4	7466121,4	...
3	Рентабельність операційної діяльності,%	5,0	6,1	-5,7	3,4
Рентабельність операційної діяльності у виробництві транспортних засобів та устаткування					
4	Фінансовий результат від операційної діяльності, млн.грн.	315256,8	100146,5	-555392,9	...
5	Витрати операційної діяльності, млн.грн.	4826700,9	2131435,5	3313812,1	...
6	Рентабельність операційної діяльності,%	6,5	4,7	-16,8	3,3

Джерело: складено автором на основі [212, с. 120; 214, с. 338; 215, с. 16-18; 216, с. 496]

Наявність проблем, що сповільнюють стабілізацію та розвиток вітчизняної галузі підйомно-транспортного машинобудування та можливості їх вирішення, наведені у табл. 5.

Таблиця 5

Слабкі сторони та потенційні можливості вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування

Слабкі сторони	Потенційні можливості
Низький рівень платоспроможності товаровиробників	Застосування міжнародної кооперації. Вітчизняні галузі важкого, транспортного та енергетичного машинобудування ще не втратили остаточно інвестиційну привабливість для інвесторів з країн Близького Сходу та Азії, внаслідок низької заробітної плати в Україні
Низький технічний рівень основних засобів	Наявність внутрішнього попиту на кранову продукцію. Близько 50% кранів зосереджено у металургії, машинобудуванні та енергетиці, які є пріоритетними в державі. Отже, розвиток цих галузей стимулюватиме попит на продукцію підйомно-транспортного машинобудування
Зниження попиту на внутрішньому ринку	Стан парку кранів мостового типу в Україні свідчить про значний ступінь зносу: понад 30% парку загальнопромислових мостових електричних і спеціальних кранів вимагає заміни; за межами нормативних термінів служби експлуатуються 45% металургійних кранів; більше 65% козлових кранів перевищили нормативні терміни експлуатації
Значна витратність виробництва	
Низька інноваційна активність вітчизняних підприємств	Значна зношеність кранів в Україні створює сприятливі умови для розвитку додаткового спрямування кранового бізнесу – реконструкції та модернізації старих кранів
Недосконалість механізму кредитування	Постекспортне торговельне фінансування

Джерело: розроблено та складено автором на основі [215, с. 15-20; 217]

В умовах мінливого зовнішнього середовища, підприємства підйомно-транспортного машинобудування мають розвиватись за рахунок участі у проектах, які спрямовані на виробництво складних комплектуючих для вітчизняного та іноземного обладнання та розвитку окремих виробництв для випуску сучасного обладнання [218, с. 119]. Тому надамо характеристику потенційним можливостям розвитку вітчизняним підприємствам підйомно-транспортного машинобудування.

1. Можливості застосування міжнародного співробітництва.

Міжнародній виробничо-збутовій кооперації машинобудівних підприємств України сприяють ряд зовнішніх (зміна географії та якісних характеристик світової торгівлі; зміна логістичних потоків; незначна кількість низькоризикових альтернатив інвестування тощо) та внутрішніх (відносно низька оплата праці при високій кваліфікації інженерно-технічних кадрів; незначна завантаженість існуючих виробництв; доступ до дешевої сировинної бази; висока зношеність інфраструктури економіки країни, що формує додатковий попит на промислове обладнання і машини тощо) факторів.

Модель виробничо-збутової кооперації у сфері підйомно-транспортного машинобудування повинна бути реалізована в два етапи:

- перший етап – міжнародна кооперація з виробництва кранів в Україні з використанням вітчизняних і закордонних напрацювань;
- другий етап – трьохстороння кооперація з метою заволодіння певної частки перспективного ринку. Результатом спільного складального виробництва підйомно-транспортного обладнання може бути зниження собівартості продукції при підвищенні загального рівня технологічності та її якості [215, с. 17].

Задля зосередженості на основних перевагах у налагоджені плідної співпраці вітчизняних та іноземних виробників щодо запровадження партнерських відносин у виробництві підйомно-транспортної продукції, зосередимося на розгляді стану галузі кранів мостового типу.

2. Аналіз вітчизняного ринку кранів мостового типу.

Пропозиція на ринку кранів мостового типу в Україні формується за рахунок внутрішнього виробництва та імпорту як готової продукції в цілому, так і імпорту комплектуючих з наступним складанням готової продукції на території України.

У 2009 та 2010 рр. обсяг ринку мостових кранів та козлових кранів в Україні становив близько 150 млн. грн. До світової економічної кризи цей

показник становив 450 млн. грн. У 2012 р. обсяг ринку оцінювався близько у 250 млн. грн (за даними експертів з «ІрАТ Конекрейнс Україна») [215,с. 17].

За останнє десятиліття динаміка виробництва підйомно-транспортного устаткування в Україні зростала в середньому на 15-20% в рік, проте кризові явища негативно позначилася на темпах розвитку галузі (табл. 6).

Таблиця 6

Виробництво козових, мостових кранів і талів в Україні, шт.

№ з/п	Показники	Роки											
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Крани козові електричні, шт.	37	31	29	32	56	33	39	38	34	35	21	23
2	Талі електричні, шт.	2404	2070	2382	2978	2838	810	1028	1284	207	129	151	110
3	Крани мостові електричні однобалочні (електрокран-балки), опорні та підвісні, шт.	515	499	589	737	913	434	524	543	521	507	515	490
4	Крани мостові електричні спеціальні вантажопідйомністю 20 т і вище, шт.	7	5	10	12	12	2	5	9	8	8	10	12
5	Крани мостові електричні рейферні, шт.	5	7	9	7	15	3	5	8	10	13	9	10
6	Крани мостові електричні спеціальні, шт.	31	39	36	63	32	5	19	22	27	34	20	23
7	Крани мостові електричні спеціальні вантажопідйомністю 32 т і вище, шт.	2	3	3	3	3	4	6	5	6	8	8	9
8	Крани мостові електричні загального призначення, шт.	125	189	149	250	212	142	164	178	170	176	164	160
9	Крани мостові електричні (включаючи спеціальні), шт.	156	243	185	313	249	147	189	200	210	218	205	207

Джерело: складено автором на основі [215, с. 17; 209, с. 144-168]

Стан ринку мостових та козлових кранів характеризується рядом факторів, що підтверджують перспективність розвитку бізнесу із залученням форм міжнародної кооперації в даній галузі:

- попит перевищує пропозицію, що доводить можливість нарощування обсягів виробництва за умови відмови від імпорту кранів, можливого при оновленні виробничих процесів;
- на існуючих промислових підприємствах в Україні технічний стан підйомно-транспортного устаткування характеризується зношеністю у 80-85% для кранів, що стимулює підприємства оновлювати або модернізувати обладнання;
- дана продукція використовується (або може використовуватися) практично на всіх промислових підприємствах.
- нові промислові підприємства з іноземним капіталом у 95% випадках віддають перевагу сучасним імпортним кранам з новими технологіями.

Структура наявного парку кранів в Україні за типами та галузями така. Аналіз дає змогу зробити висновок, що частка мостових та козлових кранів в Україні складає 56 %, а, враховуючи, що металургійні крани за конструкційним виконанням можуть бути віднесені до мостових ливарних кранів, які характеризуються термо- та вогнезахисним виконанням, то частка складе 74%. Тому логічно припустити, що основні споживачі кранової продукції знаходяться у тих галузях промисловості, які є структуроформуючими економіки України й, відповідно, подальший розвиток даних галузей стимулюватиме попит на продукцію підйомно-транспортного машинобудування [215, с. 18].

3. Напрями оновлення вітчизняного кранового парку.

Ситуація з експлуатацією наявної старої техніки погіршується через неможливість підвищувати продуктивність. Оптимальним вирішенням даної проблеми є реконструкція існуючих кранів, в результаті чого істотно

продовжується залишковий ресурс роботи обладнання, а тому відпадає необхідність у купівлі нового крана [215, с. 19].

Реконструкції мостових та козлових кранів повинна передувати послідовність основних підготовчих етапів [215]:

1. Необхідність перевірки доцільності реконструкції крана. Даний етап передбачає здійснення низки інженерних розрахунків при експертному обстеженні крана на можливість реконструкції. Зокрема, аналіз стану металоконструкції та механізмів крана, міцністний перерахунок металоконструкції та механізмів з урахуванням змінених вимог до крану, визначення втрати металу та залишкового ресурсу металоконструкції крана.

2. Вивчення функціонального призначення крану в технологічному процесі підприємства, що дозволяє уникнути хибних висновків про можливість і доцільність реконструкції. У деяких випадках купівля нового, сучасного мостового крану стає економічно доцільнішим рішенням порівняно з реконструкцією старого.

Зокрема, ПрАТ «Конекрейнс Україна» успішно реалізувала 159 проектів реконструкції кранів в Україні. Даний напрямок є більш привабливим для бізнесу через більш високу рентабельність в порівнянні з виробництвом і реалізацією нових кранів (висока частка доданої вартості за рахунок необхідних більш складних інженерних розрахунків). Для прикладу наведемо дані з вартості проектно-конструкторської підготовки виробництва нових мостових кранів загальнопромислового призначення стандартного виконання європейського виробництва. Частка вартості для підготовки комплексу конструкторської документації коливається від 6,5% для однобалкового крану з вантажопідйомністю 3,2 т до 8,3 % (від повної собівартості крану) для однобалкового крану з вантажопідйомністю 16 т. Мінімальна реконструкція аналогічних стандартних мостових кранів загальнопромислового призначення, яка включатиме у себе зміну швидкісних і ресурсних характеристик крана (збільшення ресурсу експлуатації крану, що потребуватиме внесення змін у металоконструкцію крану); підвищення режимів роботи крана та механізмів;

заміну кранових шляхів; переведення механізмів крану на частотне управління із заміною електродвигунів та встановлення додаткового електронного обладнання, потребуватиме витрат на проектно-конструкторську підготовку від 15 % від вартості проекту. Для козлових кранів зазначений показник досягатиме 25%.

Результати проведеного аналізу ефективності діяльності вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування за період з 2011 по 2015 роки дозволили виявити низку особливостей, що притаманні ним, а саме:

- іммобілізація значної кількості власних оборотних коштів у виробничих запасах та залишках незавершеного виробництва;
- низька платоспроможність підприємств внаслідок наявності незначної кількості абсолютно ліквідних активів й істотні розміри засобів у розрахунках, які акумульовані у таких видах дебіторської заборгованості як дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги й інша поточна дебіторська заборгованість;
- збитковість основної операційної діяльності й наявність чистих збитків від здійснення господарської діяльності;
- незначна питома вага власного капіталу в структурі джерел фінансування активів підприємств підйомно-транспортного машинобудування, а взагалі відсутність власного капіталу внаслідок «його проїдання» за рахунок тривалого генерування чистих збитків;
- суттєве зменшення власних оборотних коштів або їх відсутність внаслідок повної іммобілізації наявного на підприємствах власного капіталу в немобільних активах;
- фінансування господарської діяльності зазначених підприємств за рахунок найбільш ризикового джерела – кредиторської заборгованості;
- суттєве зростання розмірів накладних витрат підприємства порівняно із наявністю тенденції до зниження темпів зростання чистої виручки від реалізації продукції та надання сервісних послуг.

Перейдемо до ґрунтового дослідження методологічних основ процесу виходу переважної більшості підприємств підйомно-транспортного машинобудування зі стану банкрутства.

Процедури реструктуризації діяльності підприємств дозволяють постійно зберігати конкурентні позиції суб'єктів господарювання на тому чи іншому ринковому сегменті. Врахування цілей та інтересів власників та інвесторів у процесі реструктуризації підприємств відбувається завдяки коректному визначенню виду вартості, який залежить від цілей оцінки. Актуальним у цьому аспекті здійснення управлінських дій є визначення ставки дисконту, яка враховує у собі ризики, притаманні періоду часу та особливостям господарювання підприємства.

Проблематиці визначенню ставки дисконту та оцінки вартості підприємства присвятили свою увагу багато вітчизняних вчених, зокрема Котиш О. М. [219, с. 3], Лісняк В. Г. [220, с. 96-99], Тян Є. Р. [221, с. 4], Пузенко С.А. [222, с. 35-42]. Критично-бібліографічний огляд літературних джерел, показав, що науковці та практики зосереджують свою увагу на кількісному визначенні ризиків, притаманних діяльності суб'єкта господарювання, завдяки статистичним методам та експертному оцінюванню. Врахування особливостей підприємства, яке оцінюється, здійснюється згідно із моделлю середньозваженої вартості капіталу (*WACC*) шляхом корегування ринкових ставок дохідності на індивідуальну структуру його капіталу. Зазначимо, що метод *WACC* не призначений для визначення вартості цілісного майнового комплексу. Розрахована за цим методом ставка дисконту, тільки характеризує ціну капіталу суб'єкта господарювання (у відсотках). Тому подальші дослідження необхідно зосередити на розробці методичних підходів, які б надавали можливість враховувати особливості макроекономічної ситуації в Україні й ризики, притаманні діяльності оцінюваного підприємства.

Загальновідомо, що чим вище ставка капіталізації у процесі визначення вартості досліджуваного підприємства, тим більш ризиковим є вкладання

інвестицій у таке підприємство, а також його вартість буде нижчою, ніж за умови наявності низької ставки капіталізації.

Залежність між ставкою капіталізації та вартістю цілісного майнового комплексу пояснюється формулою, згідно із якою вартість підприємства дорівнює відношенню річного чистого операційного доходу до ставки капіталізації. Відповідно, чим вище ставка капіталізації, тим дешевше коштує підприємство.

Наша увага на характеристиці ставки капіталізації обумовлена тим, що на сьогодні, на 2015 рік, Україна є країною із «військовою економікою», й, відповідно, методичні підходи, які були дієвими «до анексії територій нашої країни агресором» й «до суттєвої зміни ринкової кон'юнктури на валютному ринку» на теперішній час не дають правдивих результатів у процесі визначення вартості підприємств, які здійснюють антикризові перетворення у своїй виробничо-фінансовій діяльності.

Щодо ставки капіталізації, то вважаємо, що протягом 2014-2015 років макроекономічна ситуація в Україні «диктує» розробку «нових» критеріїв до обрання її складових. Ставка капіталізації розраховується здебільшого методом сумування або кумулятивної побудови. Якщо розглядати складові ставки капіталізації, то умовно їх можна виразити у вигляді такої формули:

$$\text{Ставка капіталізації} = \text{безризикова ставка} + \text{премія за ризик} \quad (1)$$

Безризикова ставка – це ставка дохідності найбільш безпечних, на думку інвестора, вкладень коштів. Достатньо інформативною буде характеристика існуючих на сьогодні підходів щодо визначення безризикової ставки дисконтування (табл. 7).

Узагальнюючи методичні підходи щодо визначення безризикової ставки капіталізації, зазначимо, що найбільш об'єктивною з суто практичного боку

серед оцінювачів переважає думка стосовно прийняття відсоткової ставки по банківських депозитах як безризикової ставки.

Таблиця 7

Методичні підходи до визначення безризикової ставки дисконтування

№ з/п	Автор	Період актуальності	Характеристика методичного підходу до визначення безризикової ставки
1	Пузенко С.А.	2000-2013 роки	До безпечних вкладень у західних країнах зазвичай відносять вкладення у державні цінні папери або банківські депозити. Ставка доходності таких вкладень коливається на рівні 2-5% до відрахування податку на доходи. Визначити безризикову ставку в умовах будь-якої країни порівняно із безризиковою ставкою США або Європи, можна додавши до безризикової європейської ставки ризик країни, який оприлюднюється провідними рейтинговими світовими агентствами. Отримане таким чином значення безризикової ставки в Україні приблизно співпадає із середніми ставками валютних депозитів провідних українських банків.
2	Політика оцінки майна, що виступає забезпеченням виконання зобов'язань за кредитними операціями у одному з провідних банків України	2012	Безризикова ставка прирівнюється до ставки прибутковості по банківських депозитах. Рівень прибутковості по банківських депозитах. Рівень прибутковості банківських депозитів для прирівнювання його до безризикової ставки повинен відповідати таким вимогам: депозити приймаються валютними; термін депозиту повинен відповідати терміну здобуття чистих операційних доходів; депозити використовуються для юридичних осіб; ставка прибутковості по депозитах розраховується як середня по депозитах, з названими вище характеристиками, системоутворюючих банків
3	Лісняк В.Г.	2009	В Україні за безризикову норму прийнято (оцінювачами) валютний річний депозит юридичної особи у найбільш вагомих комерційних банках відповідно до розміру і тривалості (не менше року) вкладеного депозиту. Проте застосування норми капіталізації на базі долара США до гривневих грошових потоків не зовсім коректно. Визначити грошовий потік, норму доходу та безризикову складову методологічно коректним доцільно на базі валюти країни, на теренах якої відбувається процес оцінки майна та майнових прав. Це мотивовано системою ціноутворення за валютою грошових потоків (що здійснюються зазвичай у гривні) та ризиків, що визначені до цієї валюти. Як наслідок, у підходах до визначення норми дисконту із застосуванням депозитів у іноземній чи національній валюті можуть існувати розбіжності отриманих результатів
4		Завжди	Ставка рефінансування Національного банку України

Джерело: узагальнено та сформовано на основі [220, с. 96; 222, с. 37]

Проте порівняння особливостей розрахунку ставки по депозитах та розміру ставки рефінансування Національного банку України дозволяє нам робити твердження, що підхід щодо обрання депозитної ставки у якості орієнтиру для визначення безризикової ставки у 2015 році, є достатньо сумнівним. Доказом зазначеного можуть бути такі роздуми: якщо дотримуватися методики, за якою безризикова ставка дорівнює ставці рефінансування Національного банку України, то на кінець вересня 2015 року безризикова ставка дорівнюватиме 22% (ставка рефінансування протягом 2015 року знизилася з 30 до 27% та 22%) і це є економічно доцільним, оскільки виходячи з того, що ставка рефінансування – це відсоток, під який Національний банк видає кредити комерційним банкам. При низькій обліковій ставці та швидкому ослабленні гривні у банків є виграшна стратегія: вони можуть брати гроші у НБУ, переводити їх у валюту і за рахунок знецінення гривні отримувати дохід, який покриває ставку. Висока облікова ставка робить такі операції ризикованішими. На сьогодні в Україні політичний та економічний ризик здійснення інвестування є значно вищий, ніж у 2014 та 2013 роках, тому значення безризикової ставки у розмірі 30-27% є цілком логічним.

Якщо порівнювати ставки за річними банківськими депозитами для юридичних осіб у гривні, то вони коливаються від 22% до 25%. Дослідження складових, які формують розмір річної депозитної ставки у валюті для юридичних осіб (ці ставки коливаються від 13 до 18%), свідчить, що у структурі депозитної ставки є компоненти, які не мають відношення до ризиків, які притаманні національній економіці ані на макро-, ані на мезоекономічному рівні, також наявні складові, які притаманні маркетинговій політиці кожного окремого банку. Для відображення зазначених нами особливостей формування депозитної ставки для юридичних осіб зосередимося на депозитах у гривні.

Суттєвою особливістю формування депозитної ставки як в Україні, так і в усьому світі, є те, що депозитні ставки треба розглядати обов'язково у

взаємозв'язку із ставками за кредитами. Так, зазвичай розрив між кредитною та депозитною ставкою 5-6% (18% за депозитами проти 25% за кредитами), до того ж формування ставки за депозитами залежить від ринкової кон'юнктури на депозитному ринку. Справа в тому, що банкіри говорять, що під час формування відсоткової ставки за депозитами, вони «йдуть на ринок» і порівнюють, хто і що пропонує. Далі починають працювати механізми, які пов'язані не стільки із реальною дохідністю депозитів, скільки із психологічною дією на клієнта. Наприклад, деякі банки з метою боротьби за клієнта замість реальної ставки за депозитами для юридичних осіб 14%, пропонують йому 18%. І тільки коли клієнт вже завітав до банку задля додаткової інформації щодо зазначеної депозитної ставки, він не зразу зрозуміє, що 18% йому заплатять не на усю суму коштів, які він покладе на депозит, а на частину, або 18% будуть платити не протягом року, а лише декілька місяців протягом року, і тут вже буде спрацьовувати вміння банкірів умовити юридичну особу залишитися клієнтом цього банку. Крім того, у структурі ставок за депозитними та кредитними угодами, які здійснює кожний банк, є закладені адміністративні витрати кожного банку та очікуваний обсяг маржи, і ці складові жодного відношення не мають до макроекономічної політики країни. До речі, інфляційна складова здебільшого не враховується банківськими аналітиками під час розрахунків розміру ставок за депозитами та кредитами, оскільки головним для них, як вже зазначалось, є конкуренція на ринку банківських продуктів та спроба розширити коло клієнтів банку. Тому спробуємо узагальнити ситуацію в Україні протягом 2012-2015 років: у 2012-2013 роках в країні була стабільність, й безризикова ставка була прирівненою до середньовзв'язаної ставки за банківськими депозитами, оскільки, по-перше, так розраховували усі оцінювачі, а по-друге, здебільшого така безризикова ставка більш-менш відображала стабільний стан вітчизняної економіки.

Щодо взаємозв'язку ставки рефінансування та банківської кредитної ставки, то зазначимо, що банкіри не дуже прагнуть вдаватися до процедури рефінансування, оскільки цими діями вони привертаються увагу НБУ до

підвищеного контролю за активами, які перебувають у власності таких банків, до того ж сучасні аналітики винайшли засоби залучення коштів, які є набагато дешевшими за рефінансування, наприклад, отримання у користування деякими сумами коштів, які перебувають на поточних рахунках підприємств (зазвичай платність таких коштів складає 5-7%), тому залежність між ставкою рефінансування та обсягом банківських операцій безумовно є суттєвою, але для оцінювання об'єктів нерухомості, вона набуває незначної вагомості. Крім того, якщо у 2012-2013 роках умови господарювання в Україні більш-менш відображали розмір та зміни безризикової ставки (3-5%), проте у 2014-2015 роках ситуація стала кардинально іншою. Отже, вважаємо, що методичні підходи до визначення безризикової ставки у процесі оцінки вартості майна та майнових прав, повинні відображати зміни критеріїв стану зовнішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання.

Вважаємо, що на період здійснення військових дій, коли інвестиційна привабливість країни має найнижчий рівень, треба використовувати формулу, яка відображала б у собі платежі, які обов'язково здійснює держава. Тобто, замість інвестора, який безперечно отримав би дохід від вкладання коштів у розвиток підприємницької діяльності, на перший план виходить держава, яка здійснює обов'язкові платежі задля збереження мінімальної стабільності в країні. Нами взято два обов'язкових платежі, які здійснює держава під час проведення військових дій на своїй території: витрати на державні потреби та пенсійне забезпечення (формула 2). Ці витрати є мінімально необхідними для збереження більш-менш надійного стану, за якого народ буде підтримувати наміри державної виконавчої влади. Це є чисельником, у якості знаменника пропонуємо використовувати надходження коштів до бюджету.

$$\text{Безризикова ставка} = 1 - \frac{\text{витрати на державні потреби} + \text{пенсійні виплати}}{\text{надходження коштів до бюджету}} \quad (2)$$

Згідно із офіційною статистикою [223,224,225], бюджет витрат на державні потреби на 2015 рік складає 90 млрд.грн., розмір пенсійних виплат станом з початку 2015 року на 1.07.2015 року складає 76,950072 млрд. грн.. Обсяг надходжень коштів до бюджету станом на 1.07.2015 року дорівнює 244,6937 млрд. грн.

$$\text{Безризикова ставка} = 1 - \frac{90 \text{ млрд.грн} + 76,950072 \text{ млрд.грн.}}{244,6937 \text{ млрд.грн.}} = 1 - 0,6823 = 0,3177 \times 100\% = 31,77\%$$

Зробимо спробу обґрунтувати методичний підхід до побудови безризикової ставки в Україні під час проведення військових дій. Основна підстава для здійснення саме такого розрахунку безризикової ставки полягає у тому, що коли ведуться військові дії, то інвестиційна привабливість країни поступово погіршується, і це також супроводжується збільшенням зовнішнього державного боргу. Саме така ситуація спостерігається в Україні протягом 2014-2015 років (рис. 2).

Рис. 2 – Динаміка державного та гарантованого державою боргу за 2007-2015 роки

Джерело: інформацію взято з [223]

Усе зазначене дозволяє нам висловити думку щодо доцільності розрахунку безризикової ставки дисконту при кризовій економіці у процесі оцінки вартості підприємств, що проходять антикризову реструктуризацію, шляхом використання таких компонентів як витрати на державні потреби та пенсійні виплати. Також розрахунок вартості підприємств, що розпочинають проходити реструктуризацію, при кризовій економіці доцільно розраховувати методом прямої капіталізації (тобто, очікуваний чистий операційний дохід ділити на ставку капіталізації). Завдяки цьому підходу отримуємо вартість підприємства на теперішній час і ця вартість буде ринковою. Якщо ж розраховувати інвестиційну вартість, то все одно треба використовувати метод дисконтування грошових потоків, оскільки розрахунки будуть ґрунтуватися на прогнозних даних, проте треба враховувати тривалий час на оформлення відповідної документації.

Головною особливістю оцінки вартості підприємств-банкрутів є те, що перед аналітиком постає завдання: з одного боку, визначити правильну ставку дисконтування, яка враховувала б ризики, які, нажаль притаманні такому підприємству і від яких будь-який власник або потенційний інвестор прагнув би позбутися, а з іншого боку – знайти та оцінити активи підприємства, які дозволяли б перепрофілювати діяльність такого товариства і, тим самим, залучити потенційного інвестора з метою стабілізації виробничо-фінансової діяльності збанкрутілого підприємства. Зазвичай інвестори приділяють замало уваги діяльності таких підприємств, оскільки за їхнім власним професійним судженням «привабливим» у діяльності підприємств, що проходять процедуру банкрутства, особливо, машинобудівних, є земельні ділянки, на яких розташовані ці підприємства й транспортні вузли, які перетинають територію таких підприємств.

Вважаємо, що таке «споживче» ставлення до збанкрутілих підприємств обумовлено декількома чинниками: 1) відсутність на законодавчому рівні

методики, яка б дозволяла чітко розрахувати інвестиційну вартість підприємств, які проходять процедуру банкрутства; 2) низька обізнаність фахівців, що проводять процедури реструктуризації таких об'єктів щодо можливості «зберегти» підприємство як цілісний майновий комплекс; 3) відсутність належного контролю з боку державних органів влади, зокрема, Фонду державного майна України щодо проявів маніпулювання видами вартості таких об'єктів оцінки.

Нами зроблена спроба врахувати особливості оцінки вартості підприємств, що проходять процедуру банкрутства з позиції активізації на них процесів капіталізації, тому оцінка збанкрутілого підприємства буде проводитися не тільки за ринковою вартістю, а й за інвестиційною.

Відповідно до п. 3 Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [226], як вже зазначалося, під ринковою вартістю об'єкта оцінки розуміється вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після відповідного маркетингу за умови, що кожна з цих сторін діє зі знанням справи, розсудливо і без примусу. Інвестиційна вартість – це вартість, яка розраховується з урахуванням конкретних умов, вимог та мети інвестування в об'єкт оцінки [226]. Таким чином, завдання, які ставляться при оцінці інвестиційної вартості виходять з функцій, які відрізняються від функцій виконуваних ринковою вартістю, тим, що оцінка інвестиційної вартості не призначена для відображення операцій купівлі-продажу бізнесу і «не говорить» про ціну бізнесу. До основних функцій інвестиційної вартості відносять функцію управління підприємством, функцію оцінки ефективності альтернативних інвестиційних проектів і функцію оцінки ефективності діючого бізнесу. У нашому дослідженні акцент буде зроблений на функції управління підприємством, що передбачає ухвалення інвестиційних рішень, зміну політики підприємства: асортименту продукції або послуг та інших аспектів управління. Якщо врахувати, що об'єктом дослідження виступає процес стратегічного управління підприємствами підйомно-транспортного машинобудування в

умовах подолання кризи, то інвестиційна вартість в цьому випадку є основою прийняття стратегічних управлінських рішень. Інвестиційна вартість активу може бути вищою або нижчою за ринкову вартість цього активу.

Характеристика особливостей оцінки вартості підприємства, яке проходить процедуру банкрутства, проводилася нами на прикладі цілісного майнового комплексу публічного акціонерного товариства холдингова компанія «Краян». На цей час підприємство не функціонує й знаходиться на етапі санації. Раніше воно було єдиним підприємством у країнах колишнього СНД та Східної Європи, яке здатне було виробляти великий асортимент автомобільних кранів, у тому числі й на спеціальному шасі автомобільного типу.

Історія заводу почалася в 1863 році. Виробниче підприємство випускало паровози «Тандем-компаунд» і паровозні залізничні крани вантажопідйомністю 10 тонн. Пізніше крани з марками «Январець», «Кранлод» та «Краян», завдяки високим експлуатаційним якостям, набули репутацію надійних і ефективних машин як в Україні, так і далеко за її межами.

Після розвалу Радянського Союзу завод вкрай успішно розвивав виробництво. Географія поставок продукції «Краян» вражала: країни СНД, країни Східної Європи, Близького Сходу, Латинської Америки. Однак з 2002 року підприємство стикнулося з кризовими явищами. Незважаючи на наявність попиту на вироблені крани, підприємство опинилося на межі банкрутства.

За більш ніж десятирічний період ПАТ холдингова компанія «Краян» втратило лідируючі позиції на ринку підйомних механізмів і ймовірність надолужити втрачене безповоротно втрачена. Крім того, за період санації частина виробничих будівель реалізована, а обладнання – демонтовано. Таким чином, підприємство на момент здійснення оцінки його вартості не функціонує за своїм первісним призначенням, частина виробничих будівель перебуває в незадовільному стані і потребує проведення капітального ремонту.

Оскільки розрахунок ринкової та інвестиційної вартості підприємства-банкрута ПАТ холдингова компанія «Краян» проводиться для прийняття

управлінських рішень в умовах санації, визначимо, яке майно у сій ситуації буде найбільш ліквідним. Це будуть будівлі та споруди, оскільки вони можуть бути джерелом доходу для підприємства, яке опинилося на межі банкрутства. У якості бази оціночної діяльності нами прийняті до огляду інвестиційні проекти, які передбачають подальший розвиток підприємства після проведення відповідних ремонтних робіт та перепрофілювання виробництва. Спираючись на надані керівництвом підприємства бізнес-плани, основним завданням оцінки буде визначення найбільш ефективного варіанту використання будівель та споруд, які можуть забезпечити максимально можливий рівень рентабельності інвестицій, а також визначення їхньої можливої вартості у разі реалізації інвестиційного проекту.

Рухоме майно ПАТ холдингова компанія «Краян» наведено у табл. 8. Балансова вартість рухомого майна станом на 30.06.2012 р. дорівнює 1,5 млн грн. Все майно підприємства раніше було задіяне у виробничому процесі та віднесено до категорії – операційне майно. Загальна сума зобов'язань ПАТ холдингова компанія «Краян» згідно із балансу складає 66,6 млн.грн. Прострочена кредиторська заборгованість складає майже 65 млн.грн., у т.ч. прострочена заборгованість перед бюджетом дорівнює 6,6 млн.грн.

Таблиця 8

Характеристика складу та структури оборотних активів

ПАТ холдингова компанія «Краян» станом на 30.06.2012 року

№ з/п	Рухоме майно підприємства	Сума, тис.грн	Питома вага, % до оборотних активів
1	Виробничі запаси	6056	58,2
2	Дебіторська заборгованість – усього, у т.ч. прострочена – 3124 тис. грн	4171	40,1
	У тому числі:	3124	30,0
2.1	векселі отримані	91	0,9
2.2	дебіторська заборгованість за товари, роботи, услуги	2734	26,3
2.3	дебіторська заборгованість з бюджетом	26	0,3
2.4.	дебіторська заборгованість із внутрішніми	824	7,9
2.5	розрахунками інша поточна дебіторська заборгованість	496	4,8
3	Грошові кошти	181	1,7

4	Оборотні активи	10 408	100

Згідно балансу сума довгострокових зобов'язань станом на 30.06.2012 р. залишилася без змін і становить 109,0 тис. грн. Розмір поточних зобов'язань в останньому звітному періоді склав 66, 5 тис. грн і збільшився на 1,1%.

За підсумками першого півріччя 2012 року питома вага продукції кранового виробництва в загальному обсязі виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг підприємства зменшилася до 31%.

Собівартість продукції кранового виробництва надто висока, а дохід від реалізації не забезпечує навіть покриття витрат на її виробництво. Портфель замовлень на продукцію кранового будівництва на 2012 рік, який міг би забезпечити прибуткову діяльність підприємства ПАТ холдингова компанія «Краян» відсутній. У першому півріччі 2012 року підприємством виготовлено тільки один кран на автомобільному шасі.

У структурі фінансових результатів підприємства найбільшу частку становить прибуток від неосновної діяльності, що свідчить про необхідність часткового репрофілювання виробничої діяльності підприємства, зміну його господарської політики і забезпечення більш ефективного використання активів ПАТ холдингова компанія «Краян».

Вихідним принципом оцінки ринкової вартості майна є принцип корисності, який відповідно до п. 5 Національного стандарту оцінки № 1 трактується наступним чином: «Принцип корисності базується на тому, що майно має вартість тільки за умови корисності для потенційного власника або користувача. Під корисністю слід розуміти здатність майна задовольняти потреби власника або користувача протягом певного часу» [226].

Щодо підприємства, яке на теперішній час не генерує позитивний чистий фінансовий результат, однак володіє достатньою кількістю нерухомого майна, задоволення потреб користувача в кінцевому рахунку зазвичай виражається у вигляді потоку грошового доходу, який можна отримати від інвестиційно привабливих об'єктів, якими володіє підприємство.

Зробимо припущення, що інтерес інвестора у придбанні об'єкта оцінки полягає не стільки в будівлях, скільки в інвестиційній привабливості земельних ділянок, на яких розташовані ці будівлі.

Згідно з чинним законодавством, інвестор отримує право оформлення договору оренди на земельну ділянку на конкурентній основі (першочергове право). Внаслідок цього, виходячи з логіки інвестора для максимізації прибутку більшість будівель підлягатиме знесенню, так як цінність становлять великі промислові будови та земельні ділянки.

Згідно з Міжнародним стандартам оцінки поняття «цінності» майна тотожне поняттю «інвестиційна вартість» (вартість майна для визначеного інвестора або класу інвесторів при певних інвестиційних або операційних цілях). Інвестиційна вартість є суб'єктивною, оскільки являє собою приватну оцінку вартості (цінності) об'єкта власності для конкретного інвестора [227].

Враховуючи банкрутство ПАТ холдингова компанія «Краян», технічний стан будівель і споруд, відсутність можливості відновлення конкурентоспроможності на ринку продукції підйомно-транспортного машинобудування, об'єкт оцінки не являє собою цінності для інвестора, а предметом інвестування будуть великі виробничі будівлі, які можуть бути реконструйовані і земельні ділянки, право користування на які отримає власник підприємства.

Розглянемо особливості розрахунку ринкової вартості ПАТ холдингова компанія «Краян», що проходить процедуру банкрутства і для відновлення платоспроможності якого розроблений план санації.

Вартість цілісного майнового комплексу може бути визначена з використанням трьох методичних підходів: майнового, дохідного й порівняльного.

У рамках майнового підходу, при оцінці підприємств-банкрутів в українській практиці господарювання зазвичай застосовують метод накопичення активів, який ґрунтується на припущенні про те, що вартість

підприємства являє собою суму вартостей всіх його активів за вирахуванням зобов'язань.

Згідно із п. 30 Методики оцінки майна № 1891 [228], чиста вартість цілісного майнового комплексу (далі – ЦМК) визначається за формулою 3:

$$\text{ЧС} = (\text{Н} + \text{О} + \text{РБ}) - (\text{ОБ} + \text{Д} + \text{Т}) \quad (3)$$

де: Н – вартість необоротних активів;

О – вартість оборотних активів;

РБ – вартість витрат майбутніх періодів;

ОБ – вартість забезпечення майбутніх витрат та платежів;

Д – вартість довгострокових зобов'язань;

Т – вартість поточних зобов'язань.

Основними методами порівняльного підходу до оцінки ЦМК є метод ринку або метод ринкових угод. Загальним для методів порівняльного підходу є етап формування переліку подібних ЦМК, які використовуються як об'єкти порівняння, та збирання інформації про них. Перелік подібних ЦМК формується з урахуванням таких критеріїв, як: приналежність ЦМК (підприємства) певній галузі, його розмір, ринки збуту продукції (товарів, робіт, послуг), структура активів та інвестованого капіталу, місцезнаходження та інші критерії.

У зв'язку з тим, що ринок продажу таких об'єктів недостатньо розвинений в Україні, цей метод не застосовується при розрахунку вартості підприємства-банкрута.

Дохідний підхід передбачає визначення вартості ЦМК на підставі чистого доходу, який він може генерувати. При цьому величина доходу має визначатися на підставі ретроспективних даних, інформації про результати функціонування аналогічних об'єктів, а також прогнозів, заснованих на принципі найбільш ефективного використання. У нашому дослідженні інвестиційна вартість

підприємства-банкрута в рамках дохідного підходу буде визначена для двох варіантів його використання.

Згідно з даними плану санації – методом непрямой капіталізації прогнозованого грошового потоку. Інформація про прогнозні потоки отримана на підставі даних плану санації. Зазначений метод передбачає розрахунок вартості виходячи з одержання підприємством неоднакових за величиною і непостійних протягом певного періоду часу прогнозованих грошових потоків, або їх отримання не обмежується у часі [226].

Згідно з даними бізнес-плану, який передбачає проведення реструктуризації виробничої діяльності підприємства-банкрута за допомогою модернізації виробничих площ і здачі частини майна в оренду, оцінка ринкової вартості проводилася методом непрямой капіталізації прогнозованого грошового потоку.

Оцінка ринкової вартості ПАТ холдингова компанія «Краян» майновим підходом проводилася наступним чином. Нематеріальні активи, будівлі та споруди (у кількості 225 інвентарних одиниць) і рухоме майно у вигляді колісних транспортних засобів і верстатів (у вигляді 537 од.) оцінювалися порівняльним підходом. Знос основних засобів на 31 липня 2013 року становить 41,15%.

Запаси підприємства-банкрута займають незначну питому вагу в структурі його активів (на 31.07.2013 року їх питома вага становила 5,9%). У зв'язку з цим, відповідно до п. 11 Національного стандарту №3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» [229] (цей стандарт прописує норму, відповідно до якої, поточна вартість еквівалентна вартості, що відображена у бухгалтерському обліку, оцінюється виходячи з балансової вартості), їх ринкова вартість дорівнює балансовій і становить 6,1 млн. грн.

Дебіторська і кредиторська заборгованість оцінювалася з точки зору її надійності на підставі актів та строків її погашення. Грошові кошти переоціні не підлягають і оцінюються за номіналом (табл. 9).

Загальна вартість активів ПАТ холдингова компанія «Краян»
станом на 31.07.2013 року (без ПДВ)

Показник	Сума, тис. грн
Активи	
Будівлі та споруди	59302, 1
Рухоме майно	8517, 6
Нематеріальні активи	7
Всього необоротних активів (округлено)	67826,8
Виробничі запаси	6056
Дебіторська заборгованість	1 047
Грошові кошти	181
Усього оборотних активів	7 284
Зобов'язання	66 616

Вартість цілісного майнового комплексу згідно із формулою (2) дорівнює:

$$ЧВ = (67, 8 \text{ млн.грн} + 7, 3 \text{ млн.грн}) - 66, 6 \text{ млн.грн} = 8, 5 \text{ млн. грн}$$

Наведені розрахунки свідчать, що ринкова вартість підприємства-банкрута ПАТ холдингова компанія «Краян», визначена майновим підходом, станом на 31 липня 2013 року (з округленням), без ПДВ, дорівнює: 8, 5 млн. грн

Майновий підхід не враховує прогнозовані грошові потоки, які може генерувати підприємство-банкрут, за умови його часткового перепрофілювання і вкладення необхідних інвестицій. Дохідний підхід дозволить врахувати все вищезазначене. Як вже було зазначено, вартість ПАТ холдингова компанія «Краян» розраховувалася в рамках дохідного підходу двома варіантами: виходячи з плану санації і виходячи з даних бізнес-плану.

Перший варіант відповідає вимогам ринкової вартості і може умовно розглядатися як орієнтир ринкової вартості підприємства.

Другий варіант розрахунків швидше відповідає поняттю інвестиційної вартості, так як в його основі лежать дані бізнес-плану, що вимагають значних інвестицій у збанкрутіле підприємство, і розглядає його основні активи – будівлі, споруди та право користування земельними ділянками – інвестиційно привабливими.

Загальним для двох варіантів оцінки вартості є використання методу непрямої капіталізації в рамках дохідного підходу. Цей метод базується на використанні однієї з шести функцій грошової одиниці – поточної вартості грошової одиниці. Ця величина, обернена до майбутньої вартості грошової одиниці, являє собою наведену в теперішню вартість, майбутню грошову одиницю (формули 3 та 4).

Розрахунок ринкової вартості цілісного майнового комплексу за методом непрямої капіталізації в рамках дохідного підходу проводився згідно із формулою:

$$V^n = \frac{1}{(1+g)^n} \quad (3)$$

де V^n – поточна вартість грошової одиниці; g – ставка дисконту.

Поточна вартість усієї майбутньої суми розраховується за формулою 4.

$$PV = FV \times V^n \quad (4)$$

де PV – поточна вартість грошей; FV – майбутня вартість грошей; n – часовий період.

Четверта функція грошової одиниці дозволяє визначити поточну вартість майбутніх грошових надходжень при заданій ставці прибутковості і відомому часу отримання майбутньої вартості.

Визначення прогностного періоду залежить від обсягу інформації, достатньої для довгострокових прогнозів. Ретельно виконаний прогноз дозволяє передбачити характер зміни грошових потоків на більш довгий термін. У міжнародній оціночній практиці середня величина прогностного періоду 5-10 років. Для України, типовою величиною буде період тривалістю 3-5 років. У нашому дослідженні зроблено прогноз строком на 5 років.

Розрахунок ринкової вартості підприємства методом непрямої капіталізації здійснюється за формулою 5:

$$PV = \frac{FV_1}{(1+g)^1} + \dots + \frac{FV_n}{(1+g)^n} + P, \quad (5)$$

де PV – поточна вартість бізнесу; FV – майбутня вартість річних чистих грошових потоків, отримуваних у процесі функціонування бізнесу у 1,2 та n -ом роках.

P – реверсія.

Реверсія – це технічний прийом, що дозволяє виключити процедуру прогнозування на нескінченний або в значній мірі тривалий період часу. Прийом заснований на припущенні, що для власника можливість отримання майбутніх грошових доходів від володіння об'єктом за роки, що входять в період прогнозування, рівноцінна вартості об'єкта оцінки на дату закінчення періоду прогнозування (наприклад, якщо б він продав підприємство в кінці періоду прогнозування) [230, с. 133].

Вартість підприємства-банкрута на кінець періоду прогнозування (вартість реверсії) визначається з використанням техніки прямої капіталізації. У якості ставки капіталізації застосовується ставка дисконту. Під середньорічним доходом на постпрогнозний період розуміється чистий грошовий потік за останній прогнозний рік (формула 6) [230, с. 137].

$$P = \frac{FV_5}{r} \quad (6)$$

де P – поточна вартість реверсії; FV – майбутня вартість річного чистого грошового потоку, який отримується у результаті функціонування бізнесу в останньому (5-му) році; r – відповідна чистому грошовому потоку ставка капіталізації, яка дорівнює g – ставці капіталізації.

Реверсія виступає як вартість підприємства в постпрогнозний період, а загальна величина вартості розраховується шляхом підсумовування вартостей прогнозного і постпрогнозного періодів.

Ставка дисконту буде визначена нами за кумулятивним методом і складається вона як сума безризикової ставки та премії за ризик. Безризикова ставка доходу визначається зазвичай виходячи із ставки доходів за

довгостроковими урядовими облігаціями. Цей вибір обумовлений тим, що довгострокові урядові облігації характеризуються дуже низьким ризиком, пов'язаним з неплатоспроможністю, і високим ступенем ліквідності. Довгострокові облігації використовуються для забезпечення можливості зіставлення з інвестиціями у власний капітал підприємства, зазвичай здійснюються інвесторами на схожий період часу. Але на теперішній час на вітчизняному фондовому ринку, довгострокові облігації не відображають реальний рівень прибутковості при мінімальному ризику, і визначається він, перш за все, політичними, а не економічними факторами. Тому в якості безризикової, рекомендується використання середньої ставки за довгостроковими депозитами найбільших українських банків (станом на 2012-2013 роки така методика розрахунку без ризикової ставки була дієвою). У якості безризикової ставки, в даному випадку обрана середня річна відсоткова ставка за строковими депозитними вкладками у гривні (1 рік) десяти перших банків за рейтингом АУБ банків України за розміром активів, рейтинг яких розміщений в мережі *internet* [231] (табл. 10).

Таблиця 10

Розрахунок безризикової ставки станом на 31.06.2013 року

№ з/п	Назва банку	Ставка за строковими депозитами у гривні, %
1	Приватбанк (www.privatbank.com.ua)	17,00%
2	Укресмімбанк (www.eximb.com)	18,50%
3	Ощадбанк (www.oshadnybank.com)	18,00%
4	Укрсоцбанк (www.usb.com.ua)	18,50%
5	"ВТБ БАНК" (www.vtb.com.ua)	17,00%
6	Промінвестбанк (www.pib.com.ua)	17,50%
7	Перший український міжнародний банк (www.pumb.ua)	18,50%
8	АЛЬФА-БАНК (www.alfabank.com.ua)	19,00%
9	ОТП БАНК (www.otpbank.com.ua)	16,50%
10	Фінанси та кредит (www.fc.kiev.ua)	19,50%
Середня ставка за строковими депозитами у гривні, %		18,00%

Джерело: складено за [231]

Таким чином, середня ставка за строковими депозитними вкладками у гривні десяти банків України відібраних за даними рейтингу АУБ за активами

банків станом на 31.06.2013 року становила 18,00% (з урахуванням інфляційних очікувань).

Особливістю оцінки вартості вітчизняних підприємств, є необхідність розрізняти поняття реальної і номінальної норми прибутковості. Номінальна норма дохідності не враховує можливу зміну купівельної спроможності грошової одиниці, тобто рівень інфляції. Відомо, що залежність номінальної процентної ставки від значень реальної ставки і рівня інфляції описується виразом В. Фішера (формула 7):

$$1 + R_{nom} = (1 + R_{real}) \times (1 + \lambda), \quad (7)$$

де: R_{nom} – значення номінальної відсоткової ставки, λ – рівень інфляції, R_{real} – значення реальної відсоткової ставки.

У результаті перетворення цього рівняння отримаємо формулу 8:

$$R_{real} = (1 + R_{nom}) / (1 + \lambda) - 1 \quad (8)$$

У якості показника рівня інфляції застосовуємо інфляцію, закладену в державному бюджеті України на 2013 рік, що становить 4,8%. Отже, реальна норма дохідності з урахуванням поправки на інфляцію становить:

$$R = (1,18 / 1,0480 - 1) \times 100\% = 12,60\%$$

Ризикова ставка або премія за ризик (Ri). У ставці враховуються наступні ризики: недостатня диверсифікованість продукції (у структурі виробництва переважає продукція одного виду); недостатня диверсифікованість ринків збуту (орієнтація діяльності на вкрай обмежену категорію споживачів); розмір підприємства (ризик вкладення в малі підприємства: дефіцит майнових коштів при необхідності покриття інвестованих коштів); ризик країни; недостатність інформації про перспективи реалізації проекту; та інше (табл. 11).

Ризики, що враховуються під час визначення ставки дисконтування підприємства-банкрута ПАТ холдингова компанія «Краян»

Ризик	Норма відсотка	Об'єкт оцінки	Прийняте значення ризику, %
Розмір підприємства. Чим менше підприємство, тим ризик вкладення вищий	Фактор ризику оцінювався у межах 0 – 3%	Згідно із ч. 7 ст. 63 ГК України досліджуване підприємство відноситься до категорії крупних підприємств	3
Якість управління	Ризик оцінюється у межах 0...5 %	Підприємство знаходиться у стані банкрутства та перебуває у процесі санації	0
Інші суб'єктивні ризики підприємства враховують вирогідність впливу на отримання прогнозних грошових потоків специфічних ризиків, які притаманні підприємству, що оцінюється	Із урахуванням специфіки ведення бізнесу в Україні, необхідно переглянути у ставці дисконту величину ризику на рівні вище середини діапазону (3...5%)	Підприємство у значній мірі залежить від рівня державної економічної політики	5
<i>Ri</i>			8

Джерело: власна авторська розробка

Ставка дисконтування, визначена методом кумулятивної будови, складає:

$$Y = 12,60\% + 8\% = 20,60\%$$

Ставка дисконтування для п'яти прогнозних періодів приймається на рівні 21%.

Розрахунок ринкової вартості підприємства за даними плану санації передбачає наявність розробленої програми по відновленню ділової активності підприємства. По-суті, план санації, і бізнес-план передбачають вкладення інвестицій з метою стабілізації діяльності підприємства-банкрута. Різниця в прийнятті управлінського рішення про подальшу долю аналізованого підприємства-банкрута (і, відповідно, різна величина інвестиційної вартості) полягає в тому, що з позиції плану санації, активи підприємства не можуть використовуватися за основною їх спрямованості – виробництва підйомно-

транспортної техніки. Стверджується, що необхідна реструктуризація боргів підприємства (відстрочка, розстрочка) строком на 3-5 років. Також, приймаючи до уваги значні виробничі площі та земельні ділянки, які займає підприємство, існує передумова для часткового або повного перепрофілювання його діяльності. Так, площі, які займає ПАТ холдингова компанія «Краян», можуть бути використані і переобладнані під розміщення складських приміщень, створення комплексу з переробки та фасування овочів, а також під торговельно-виставковий комплекс. Іншими словами, планується перепрофілювати підприємство під найбільшу в місті овочеву базу.

Проблемним аспектом зазначеного напряму розвитку діяльності підприємства, є, на нашу думку, занадто велика сума інвестицій, що необхідна для створення овочесховища, шляхом реконструкції та капітального ремонту приміщень підприємства-банкрута. Передбачувана сума інвестицій для реалізації цього проекту складе 30-35 млн. доларів США, з них: 15-20 млн. доларів – витрати на капітальний ремонт і реконструкцію; 10-15 млн. доларів – придбання складського та технологічного обладнання. Термін окупності проекту – 9-10 років. План санації передбачає отримання чистого прибутку, розміри якого і прийняті за основу при оцінці інвестиційної вартості підприємства-банкрута згідно з планом санації (табл. 12).

Таблиця 12

Розрахунок вартості підприємства-банкрута ПАТ холдингова компанія «Краян» методом непрямої капіталізації згідно із планом санації, грн

Показатель	Годы					Реверсія
	2013	2014	2015	2016	2017	
1. Чистий прибуток	6 550 000	8 740 000	7 370 000	7 610 000	7 280 000	х
2. Погашення зобов'язань	5 119 500	5 119 500	6 228 000	6 228 000	2 664 000	х
3. Чистий грошовий потік	1 430 500	3 620 500	1 142 000	1 382 000	4 616 000	х
4. Ставка дисконтування, %	21%	21%	21%	21%	21%	х
5. Коефіцієнт дисконтування	0,8264	0,6830	0,5645	0,4665	0,3855	х
6. Дисконтований чистий грошовий потік	7 980 500	2 472 802	644 659	644 703	1 779 468	х
7. Реверсія	х	х	х	х	х	21 980 952
8. Дисконтоване значення реверсії	х	х	х	х	х	8 473 657
9. Вартість	х	х	х	х	х	21 995 789

У результаті дисконтування прогнозних грошових потоків визначено вартість підприємства без урахування рухомого майна, нематеріальних активів та оборотних активів, які необхідно буде додати до отриманої вартості.

Таким чином, станом на 31 липня 2013 року вартість цілісного майнового комплексу ПАТ холдингова компанія «Краян» згідно з планом санації складе (округлено) без ПДВ:

21 995 789 грн + 8 517 587 грн + 7000 грн + 6 056 000 грн + 1 047 000 грн
+ 181 000 грн = 37, 8 млн грн.

Інвестиційна вартість підприємства-банкрута буде визначатися згідно з даними бізнес-плану. Розрахунки будуть проведені дохідним підходом методом дисконтування прогнозних грошових потоків з урахуванням необхідних інвестицій. Зазначимо, що на відміну плану санації, бізнес-план підприємства-банкрута ПАТ холдингова компанія «Краян» ґрунтується на управлінському рішенні, згідно з яким активи цього підприємства є інвестиційно привабливими.

Нерухоме майно та інші об'єкти зазначеного підприємства розміщені на земельних ділянках, загальна площа яких становить близько 34 га. Однак право землекористування підприємства не підтверджується оформленими згідно з вимогами законодавства документами, через відсутність грошей на виконання цих видів робіт.

Згідно з даними бізнес-плану на територіях ПАТ холдингова компанія «Краян» планується створення трьох зон, які будуть розділені за функціональним призначенням. Ці зони відповідають зонам, на які раніше було розділено підприємство за територіальною ознакою. Функціональне призначення згідно із бізнес-планом не змінюється, що не потребує значних фінансових і тимчасових витрат на оформлення відповідної документації.

Визначимо вартість будівель і споруд згідно із даними бізнес-плану, який передбачає виконання інвестиційних проектів без відчуження та передачі земельних ділянок та будівель.

У основі бізнес-плану лежить передумова, яка стверджує, що виробничі потужності ПАТ холдингова компанія «Краян» ідеально підходять для організації на них виробничої діяльності і одночасно для складських приміщень. Причому виробничо-складські приміщення важливі для міста, так як біля території заводу проходить залізнична гілка і територіально він знаходиться в «ідеальній» зоні для організації виробництва.

В існуючих межах земельної ділянки планується реконструкція і модернізація складських та адміністративних приміщень підприємства, для можливості ведення діяльності із здавання їх в оренду з метою отримання постійних грошових потоків. Згідно з бізнес-планом планується реконструкція адміністративних та виробничо-складських приміщень. В результаті реконструкції ПАТ холдингова компанія «Краян» буде містити 28 тис. м² сучасних складських площ і 8,5 тис. м² адміністративних приміщень. Попит на оренду приміщень буде обумовлюватись розташуванням в промислово-складській зоні, в незначній віддаленості від митної та портової території міста.

Однією із зон ПАТ холдингова компанія «Краян» є об'єкт соціально-культурної сфери – спортивний комплекс. В існуючих межах земельної ділянки планується його реконструкція і модернізація, для можливості ведення діяльності зі здачі площ в оренду з метою отримання постійних грошових потоків, а також для проведення масових видовищних заходів. Враховуючи гарний стан будівель і споруд, в ході реконструкції будуть проведені поліпшення покриття стадіону.

Таким чином, виходячи з даних бізнес-плану після реконструкції частини будівель усіх трьох зон підприємства-банкрута на суму 34, 3 млн. грн. планується отримання щорічного чистого грошового потоку в розмірі 21, 638 тис грн. Визначимо вартість ПАТ холдингова компанія «Краян» методом непрямой капіталізації виходячи з розрахованої раніше ставки дисконтування (табл. 13).

У результаті дисконтування прогнозних грошових потоків визначено вартість ПАТ холдингова компанія «Краян» без урахування рухомого майна,

нематеріальних активів та оборотних активів, які необхідно буде додати до отриманої вартості.

Таким чином, вартість цілісного майнового комплексу складе без ПДВ:
 19 231 696 грн + 8 517 587 грн + 7000 грн + 6 056 000 грн + 1 047 000 грн +
 181 000 грн = 35, 04 млн грн

Таблиця 13

Розрахунок вартості підприємства-банкрута ПАТ холдингова компанія
 «Краян» методом непрямой капіталізації згідно із даними бізнес-плану
 (грн.)

Показник	Роки						Реверсія
		2013	2014	2015	2016	2017	
1. Чистий грошовий потік	0	21 638 000	22 719 900	23 855 895	25 048 690	26 301 125	х
2. Витрати на реконструкцію та погашення зобов'язань у повному обсязі	34 300 000	13 323 200	13 323 200	13 323 200	13 323 200	13 323 200	х
3. Чистий грошовий потік	-34 300 000	8 314 800	9 396 700	10 532 695	11 725 490	12 977 925	х
4. Ставка дисконту, %		21	21	21	21	21	х
5. Коефіцієнт дисконтування		0,8264	0,6830	0,5645	0,4665	0,3855	х
6. Дисконтований чистий грошовий потік	-34 300 000	6 871 351	6 417 946	5 945 706	5 469 941	5 002 990	х
7. Реверсія	х	х	х	х	х	х	61 799 643
8. Дисконтоване значення реверсії	х	х	х	х	х	х	23 823 762
9. Вартість	х	х	х	х	х	х	19 231 696

Джерело: власна авторська розробка

З метою підвищення наочності проведених розрахунків та виявлення всіх переваг, якими може скористатися потенційний інвестор, що купує аналізоване підприємство-банкрут ПАТ холдингова компанія «Краян», і як результат проведеної операції позначиться на державний бюджет (в частині сплати ПДВ від здійснення угоди) відобразимо їх у табл. 14.

У рамках майнового підходу ринкова вартість визначалася методом накопичення активів. Вартість необоротних активів визначалася порівняльним підходом. Дебіторська і кредиторська заборгованість аналізувалася виходячи з ймовірності її погашення. Грошові кошти не переоцінювалися і були прийняті, виходячи з даних балансу. За результатами проведеного економічного аналізу

діяльності ПАТ холдингова компанія «Краян», були зроблені висновки про високий ступінь зношеності основних засобів.

У рамках дохідного підходу ринкова вартість об'єкта оцінки, визначена методом непрямой капіталізації прогнозованого грошового потоку. Враховуючи те, що підприємство знаходиться в стані банкрутства розрахунки дохідним підходом проводилися виходячи з двох можливих варіантів розвитку підприємства. Обидва результати, отримані дохідним підходом незначно відрізняються один від одного і відображають логіку потенційного інвестора, який буде мінімізувати витрати при реконструкції зношених засобів для отримання максимального грошового потоку в подальшому.

Таблиця 14

Види вартості підприємства – банкрута ПАТ холдингова компанія «Краян»

Вид вартості	Сума, млн грн	Перспективи та вигоди інвестора
1. Ринкова вартість, розрахована на основі майнового підходу (без ПДВ)	8, 5	Інвестор купує активи підприємства-банкрута за заниженою ринковою вартістю внаслідок відсутності перспектив щодо відновлення його поточної виробничої активності. Держава отримує «незначну» суму ПДВ (у порівнянні з альтернативними варіантами вартості бізнесу) і, відповідно, іншими управлінськими рішеннями
2. Інвестиційна вартість, розрахована згідно із планом санації (без ПДВ)	37, 804	Інвестор купує активи підприємства-банкрута за інвестиційною вартістю, що розрахована виходячи з управлінського рішення, яке передбачає повне перепрофілювання діяльності підприємства. Держава отримує «у рази» більшу суму ПДВ від продажу підприємства і отримує гарантовану перспективу створення нових робочих місць для населення міста. Недоліком для інвестора у разі прийняття зазначеного управлінського рішення, буде вкладення великої суми інвестицій (30–35 млн дол США) для стабілізації діяльності придбаного підприємства.
3. Інвестиційна вартість, розрахована за дохідним підходом згідно із бізнес-планом (без ПДВ)	35, 04	Інвестор може вкласти набагато меншу порівняно з вище наведеною, суму інвестицій та отримати стабільно працююче підприємство. Держава також отримує «у рази» більшу суму ПДВ від продажу підприємства (порівняно з продажем підприємства за ринковою вартістю, розрахованою майновим підходом). Держава отримує гарантовану перспективу створення нових робочих місць для населення міста.

Джерело: розраховано та складено автором

Результат майнового підходу може служити орієнтиром вартості при ухваленні рішення про реалізацію майна підприємства для відшкодування всіх зобов'язань. Негативним чинником при розрахунку вартості підприємства в даних умовах є недостатність інформації щодо великої кількості інвентарних одиниць майна, внаслідок чого була значно ускладнена процедура визначення ринкової вартості підприємства-банкрута ПАТ холдингова компанія «Краян».

Згідно із п. 8 Національного стандарту оцінки №3: «Майновий підхід застосовується для визначення ринкової вартості цілісного майнового комплексу у разі, коли саме зазначений підхід відбиває типову логіку потенційних покупців, яка ґрунтується на усталеній практиці, зокрема під час оцінки цілісного майнового комплексу, ринкова вартість якого визначається поточною вартістю ймовірного результату ліквідації зазначеного майнового комплексу» [229].

Таким чином, вартість, визначена майновим підходом, приймається в якості ринкової.

Інвестиційна вартість визначена дохідним підходом, може також розглядатися як ринкова за умови, що інвестування буде проводитися без проведення угоди купівлі-продажу з конкретним інвестором.

Враховуючи те, що вартості, визначені дохідним підходом, незначно відрізняються один від одного, в якості результуючого значення може прийматися усереднене значення вартості $(37,8 \text{ млн грн} + 35,04 \text{ млн грн}) / 2 = 36,4 \text{ млн грн}$.

Таким чином, ринкова вартість ПАТ холдингова компанія «Краян», визначена майновим підходом станом на 31.07.2013 року, становить без урахування ПДВ – 8,5 млн грн. Інвестиційна вартість підприємства, визначена дохідним підходом станом на цю ж дату, становить без врахування ПДВ: 36,4 млн грн.

Розрахунки свідчать, що, на превеликий жаль, в Україні потенційні можливості стабілізації і відродження виробничої активності вітчизняних промислових підприємств, недостатньо враховані. Зазначений висновок

підтверджується тим фактом, що згідно Закону України «Про приватизацію державного майна», який вступив в дію від 4 березня 1992 року, приватизація аналізованого підприємства-банкрута, буде проводитись за *ринковою* вартістю, розрахованою за допомогою майнового підходу, тобто 8,5 млн. грн. На нашу думку, з позиції державних органів влади доцільніше було б здійснювати приватизацію державних підприємств-банкрутів виходячи з їх *інвестиційної* вартості. Проведені розрахунки доводять, що від цього «у виграші» буде не тільки держава (через збільшення надходжень до бюджету в частині ПДВ від продажу цілісних майнових комплексів та наявності гарантованих робочих місць для населення міст та їх околиць), але і потенційний інвестор – в частині організації виробничої діяльності. На жаль, більшість інвесторів, приміряючи на себе «маску ефективних власників», не збираються відроджувати виробничо-збутову активність придбаних за «заниженою» вартістю підприємств-банкрутів, а збираються отримати вигоду шляхом перепродажу цілісних майнових комплексів, беручи до уваги потенційне збільшення вартості земельних ділянок, на яких такі підприємства розміщені. Сучасне українське законодавство не передбачає чітко розробленої методики оцінки інвестиційної вартості. У дослідженні зроблена спроба щодо висвітлення лише особливостей оцінки цього виду вартості, так як він дозволяє «максимально врахувати» управлінські рішення в частині розвитку діяльності підприємства-банкрута. Тому важливим є перехід до безпосереднього розгляду особливостей визначення резервів антикризових перетворень із урахуванням процесів капіталізації, оскільки тільки завдяки дії зазначених процесів можливо зберегти діяльність підприємств, що випробовують кризові прояви у своїй виробничо-фінансовій діяльності, як цілісних майнових комплексів.

Узагальнюючи результати канонічного аналізу підприємств підйомно-транспортного машинобудування України за період з 2012 по 2015 роки, зазначимо, що нами виявлено декілька критеріїв, які може бути покладено у основу визначення резервів антикризових перетворень у діяльності вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування з метою збереження

їхньої виробничо-комерційної активності й недопущення банкрутства. Це такі критерії: управління виробничими запасами й залишками незавершеного виробництва; ефективність використання коштів у розрахунках; забезпечення оптимального рівня платоспроможності (за коефіцієнтом поточної ліквідності від 0,8 до 1) та інше (рис.3

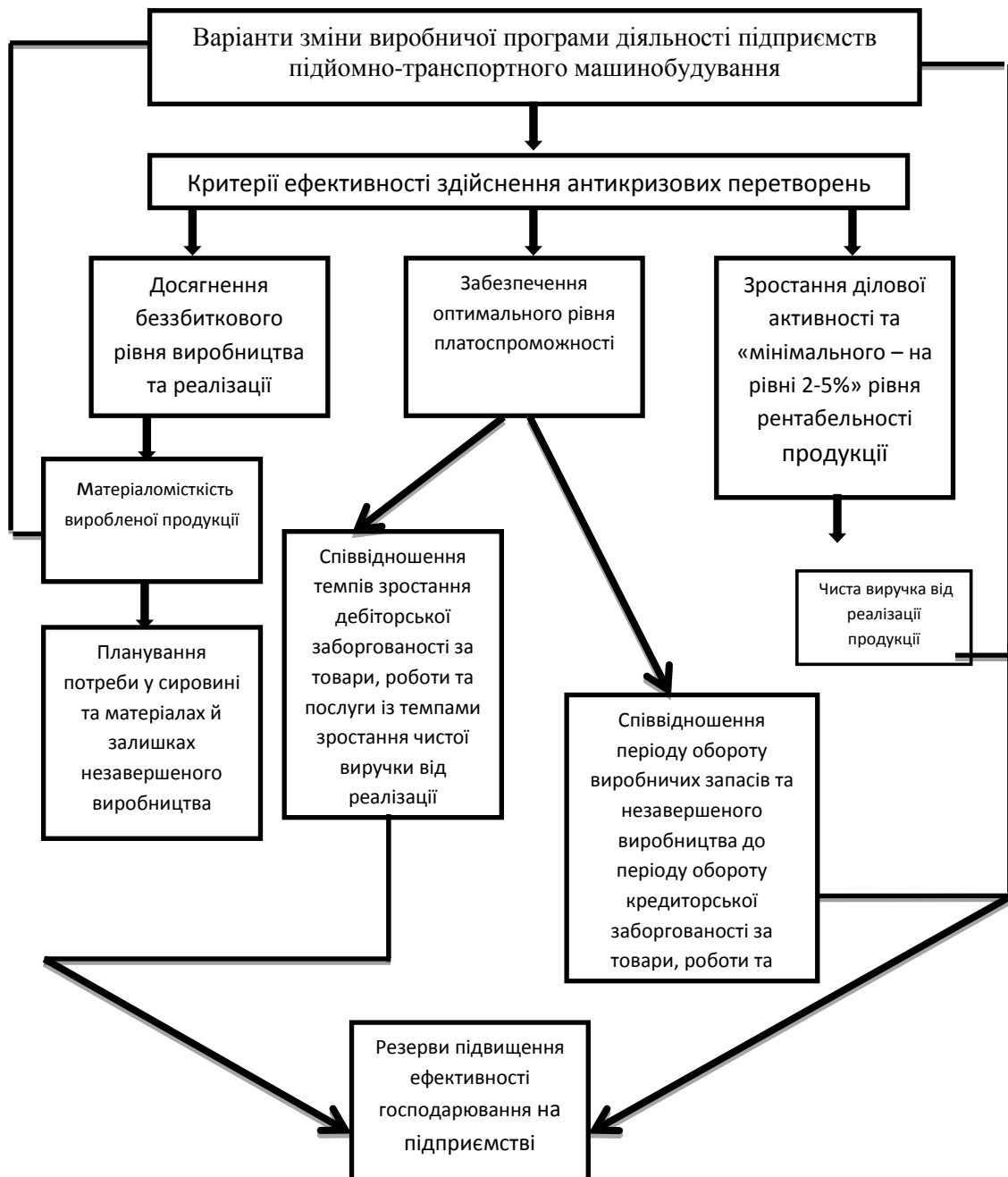

Рис. 3 – Алгоритм визначення резервів антикризових перетворень у діяльності вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування
Джерело: власна авторська розробка

На теперішній час вітчизняні підприємства підйомно-транспортного машинобудування знаходяться у незадовільному фінансовому стані. Причини істотного зниження конкурентоспроможності продукції, що виробляється ними, полягають, на нашу думку, в невмінні коректно організувати логістику та відсутності налагодженої системи кооперації. Тому доцільним є характеристика інвестиційних можливостей, на які можуть розраховувати вітчизняні підприємства важкого машинобудування задля проведення антикризової реструктуризації, й подальше визначення резервів антикризових перетворень на цих підприємствах.

Провівши аналіз структури основних засобів ПАТ «Холдингова компанія «Краян»» з 2014 року — початку процедури ліквідації, а саме технічні характеристики виробничих корпусів, і загальну інфраструктуру заводу, а також ознайомившись з планом санації підприємства, де основним важелем відновлення платоспроможності акціонерного товариства є антикризова комбінаторна реструктуризація, яка дозволяє забезпечити рекапіталізацію підприємства шляхом збереження як профільної діяльності, так і створення дистриб'юторського центру, перейдемо до визначення інвестиційних можливостей зазначеного товариства.

Особливості розміщення підприємства:

- вигідне географічне розташування поблизу найбільших морських портів України (Одеського, Південного, Іллічівського, Ізмаїльського, Білгород-Дністровського);

- історично більш високий рівень купівельної спроможності населення Одеського регіону щодо більшості інших областей України;

- можливість покрити потреби від 2,0 до 2,5 млн. мешканців (залежно від сезону) в межах 200 км. доступності;

дають підстави припустити, що часткове перепрофілювання ПАТ «Холдингова компанія «Краян»» в дистриб'юторський центр буде сприяти виведенню підприємства на платоспроможний рівень. Для повноцінного обґрунтування цього припущення потрібне проведення більш

глибоких маркетингових досліджень та розробки повного комплексу проектних заходів. Разом з тим, нами зроблена спроба визначити варіанти залучення позикового капіталу для фінансування придбання необоротних активів, а саме обладнання для дистриб'юторського центру.

У міжнародній практиці існує безліч вдалих прикладів втілення інноваційних технологій в сфері логістики та промислового зберігання готової продукції. Наприклад, на європейському та північно-американському ринку лідером у цій сфері є німецька компанія *WITRON Logistik GmbH*. Одним з показових проектів компанії стало відкриття дистриб'юторського центру канадської торгової мережі роздрібних продажів *Sobey's*. Так, проект має такі функціональні характеристики:

- ефективна складська площа – 46 тис. м², висота складу – 20 м;

- повністю автоматизована і автономна система обліку, контролю товарних залишків, а також полуавтоматизирована система транспортування та палетування;

- можливість приймати до 320 тис. одиниць продукції за добу.

Вартість цього проекту оцінюється в 150 млн. доларів США, при цьому капітальні вкладення в устаткування становили близько 90 млн. дол США.

Екстраполюючи доступну інформацію про проект на потенційні можливості підприємства «Краян», можливий розмір інвестицій, при використанні зарубіжних технологій, складе близько 21 млн. дол США.

Враховуючи суттєвий розмір необхідних інвестицій та обмеження можливостей залучення інвестиційних кредитів в Україні у зв'язку з кризовим розвитком вітчизняної економіки, розглянемо декілька варіантів залучення довгострокового фінансування на придбання обладнання за кордоном.

Розглядаються наступні варіанти:

- довгострокове цільове фінансування за участі експортно-кредитних агентств (ЕКА);

- довгострокове цільове фінансування за участі експортно-кредитних агентств із застосуванням фінансового лізингу;
- інвестиційний кредит на купівлю обладнання за кордоном.

Надамо характеристику особливостей залучення довгострокового цільового фінансування з участю експортно-кредитних агентств (ЕКА).

Export Credit Agency / ECA (ЕКА) (<http://www.eca-watch.org/ecas/export-credit-agencies>) – це державні організації, що оперують в країні експортера, й покликані стимулювати розвиток експорту шляхом страхування ризиків (у тому числі неринкових, політичних та інших видів ризиків), що можуть виникнути в країні імпортера. Принцип роботи ЕКА полягає у страхуванні (покритті) ризику експортера і одночасно в зниженні вартості залучення довгострокового фінансування для імпортера. Інакше кажучи, шляхом хеджування неринкових ризиків зменшується премія за ризик у структурі відсоткової ставки за кредитом, тим самим, імпортер отримує можливість залучати більш вигідне фінансування за кордоном.

Нижче наведено перелік деяких ЕКА, що надають послуги зі страхування неринкових ризиків (табл.15).

Таблиця 15

Перелік деяких експортно-кредитних агентств (ЕКА), що надають послуги зі страхування неринкових ризиків

Країна	Назва компанії	Website
Канада	EDC (Export Development Canada)	https://www.edc.ca/en/Pages/default.aspx
<i>Німеччина</i>	<i>Euler Hermes</i>	<i>http://www.eulerhermes.com/Pages/default.aspx</i>
США	Export-Import Bank of the United States	http://www.exim.gov/
Швейцарія	Swiss Export Risk Insurance	http://www.serv-ch.com/en/
Великобританія	UK Export Finance	https://www.gov.uk/government/organisations/uk-export-finance
Франція	COFACE	http://www.coface.fr/

Джерело: сформовано автором виходячи з даних мережі internet

Спираючись на зазначений перелік, бачимо, що у Німеччині таким агентством є *Euler Hermes*. Надамо характеристику торговельного фінансування за участі експертно-кредитного агенства (рис.4).

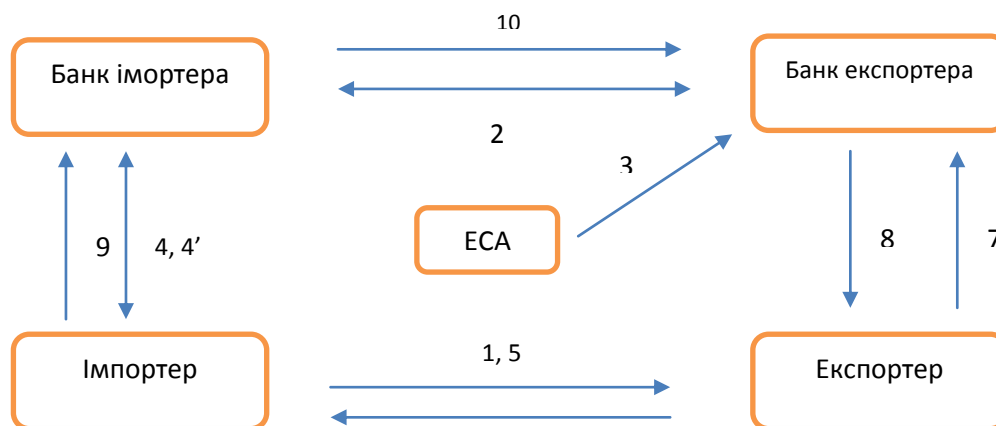

Рис. 4 – Опис схеми торгового фінансування за участі ЕКА

де:

1. Контракт на купівлю іноземного обладнання;
2. Міжбанківський кредитний договір / відкриття кредитного ліміту у розмірі до 85% вартості контракту (15% і більше – сума авансування власними коштами компанії імпортера);
3. ЕКА здійснює страхове покриття неринкових ризиків пов'язаних з імпортером;
4. Кредитний договір між банком імпортера і безпосередньо імпортером;
- 4'. Оформлення супутніх договорів застави, поруки, страхування забезпечення та ін.;
5. Авансовий платіж експортеру (15% / більше від суми контракту/ специфікації);
6. Відвантаження устаткування;
7. Відправка відвантажувальних документів;
8. Оплата 85% вартості контракту відповідно до умов контракту (платіж за акредитивом). По-суті, видача кредитних коштів;

9. Купівля валюти і погашення кредитних зобов'язань імпортером в обслуговуючому кредитний договір банку;

10. Погашення міжбанківського кредиту.

Основні характерні особливості:

– Фінансування за формою інвестиційного кредиту в розмірі до 80-85% від вартості обладнання, залишкові 20-15% фінансуються за рахунок власних коштів компанії.

– Оформлення ліквідної застави в якості забезпечення за кредитом. Як правило, коефіцієнт покриття заставою суми кредиту становить близько 2-2,5.

– Обладнання, яке імпортується, повинно бути переважно вироблено в країні експортера.

– Акредитивна форма міжнародних розрахунків.

Переваги зазначеного варіанту фінансування полягають в наступному:

– Можливість реалізувати інвестиційний проект, залучаючи фінансування за більш вигідними / низькими відсотковими ставками в порівнянні з класичним кредитом.

– Можливість збільшити термін залучення позикового капіталу (як правило, до 6 років).

– Акредитивна форма розрахунку дозволяє істотно знизити ризики постачання неякісного обладнання, або такого, що не відповідає раніше погодженим специфікаціям.

– Як правило, існує можливість узгодження пільгового періоду погашення інвестиційного кредиту (відстрочка в 6-9 місяців).

– Можливість уникнути порушення валютного законодавства, зокрема п. 3 Постанови НБУ № 136 від 24.03.1999 р. (в редакції від 19.06.2015 р.) про порядок проведення контролю за експортними, імпорнтними операціями. Ця норма стосується необхідності 100% оплати

за імпортовану продукцію протягом 180 днів від дати авансу, у разі якщо поставка здійснюється на умовах відстрочки платежу.

У такому випадку порушення не відбувається, оскільки оплата за продукцію здійснюється іноземним банком, фактично гроші не перетинають кордон.

Надамо характеристику особливостей залучення довгострокового цільового фінансування за участі експортно-кредитних агентств із використанням лізингу.

Охарактеризуємо особливості привлечення довгострокового цільового фінансування з участю експортно-кредитних агентств з використанням лізингу.

Основні характерні особливості:

*Пункти 1-10 схеми аналогічні вищеписаному варіанту без участі лізингової компанії. При цьому в даному варіанті в п. 1-10 вигодонабувачем стає лізингова компанія, афільована з банком, що обслуговує імпортера.

11. Укладення двостороннього договору лізингу з лізинговою компанією;

12. Передача обладнання в лізинг покупцеві.

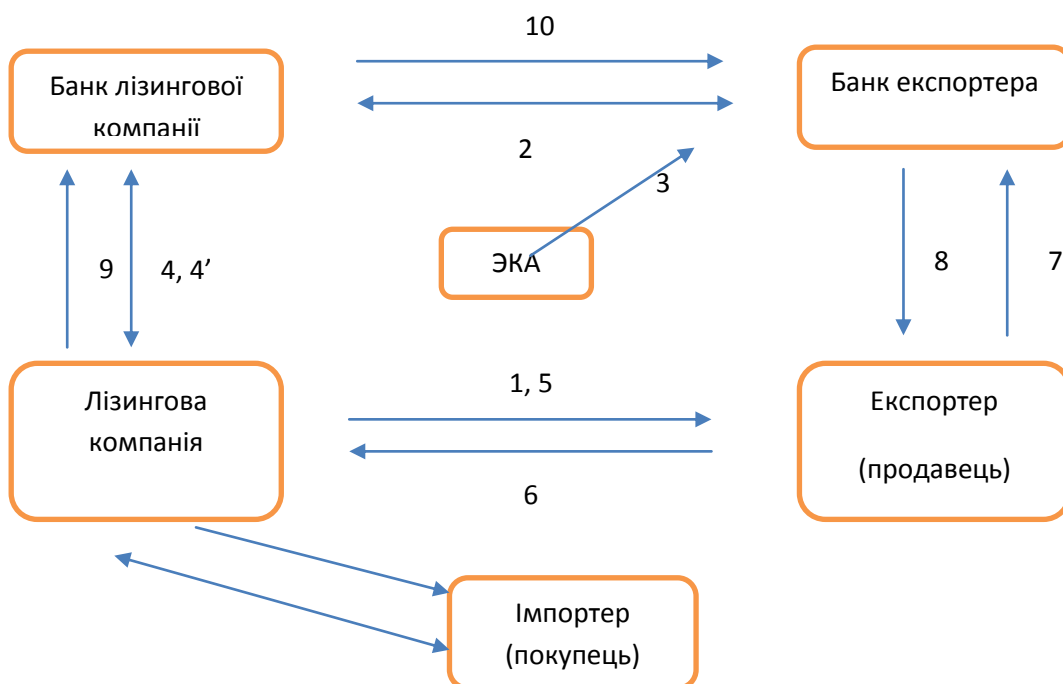

Рис.5 – Схема залучення довгострокового цільового фінансування за участі експортно-кредитних агентств із використанням лізингу

Переваги зазначеного варіанту фінансування:

Крім переваг, пов'язаних з участю ЕКА в залученні фінансування, вигода зазначеної схеми полягає безпосередньо в особливості лізингу як такого, а саме:

– лізингоодержувач, купуючи, по-суті, в довгострокову оренду обладнання, отримує можливість оптимізувати систему оподаткування, оскільки лізингові платежі збільшують суму витрат підприємства, зменшуючи фінансовий результат до оподаткування;

– в разі настання несприятливих умов для підприємства, законом «Про Фінансовий лізинг» предмет лізингу захищений від можливих претензій на нього з боку третіх осіб (у т. ч. кредиторів).

Охарактеризуємо можливості інвестиційного кредиту на купівлю устаткування за кордоном.

Інвестиційний кредит являє собою залучення позикового капіталу під конкретну інвестиційну програму. У більшості випадків інвестиційний кредит надається на тривалий період (від 5 і більше років), з певним графіком погашення суми боргу. При цьому, найчастіше при визначенні такого ключового параметра угоди як процентна ставка, банки встановлюють плаваючу процентну ставку в прив'язці до *UIRD/LIBOR/EURIBOR* в залежності від валюти виданої позики. Інакше кажучи, в структурі фінальної процентної ставки за користування позикою, вартість залучених коштів з урахуванням доходів банку/банків, а також премій за ризик, можна умовно виразити як *UIRD/LIBOR/EURIBOR* + маржа. Враховуючи реалії банківської системи України, розмір маржі може істотно коливатися в залежності від різних факторів, таких як : високий процентний ризик, ризик неплатоспроможності позичальника, ризик ліквідності заставного майна, валютний ризик, політичний ризик, побоювання банку щодо прогностичних показників розвитку підприємства і ринку в цілому та інші [232, с. 110-139].

У нашому випадку, за умови придбання устаткування в Німеччині, істотно зростають валютні ризики для всіх учасників угоди, що також може істотно відбитися як у вартості інвестиційного кредиту та коефіцієнту покриття заставою вартості кредиту, так і в інших ковенантах для позичальника. При цьому з метою управління валютним ризиком, позичальнику слід бути готовим до можливого перегляду умов кредитування з боку банку при істотній зміні на міжбанківському валютному ринку України.

В умовах падіння ринку позикового капіталу в Україні, зростання відсоткової ставки за банківськими кредитами, все більшої обмеженості ресурсів банківської системи в цілому, а також високих неторгових (політичних) ризиках, найбільш перспективним варіантом для фінансування перепрофілювання діяльності ПАТ холдингова компанія «Краян» можна назвати довгострокове цільове фінансування за участю ЕКА. З метою визначення повної вартості залучення позикових коштів слід визначити рівень ефективної ставки в залежності від варіанту кредитування.

Ефективна ставка відображає реальну вартість залучення позикового капіталу з урахуванням всіх витрат на обслуговування боргу (процентна ставка, комісії, страхові премії).

Отже, під час вибору схеми торговельного фінансування за участю ЕКА, ефективна ставка буде розрахована виходячи з таких показників:

- процентна ставка EURIBOR (-0,005% (12 міс.) річних виходячи з 85% вартості контракту);
- одноразова комісія на користь ЕКА за страхування неторговельних ризиків (близько 4-5% від вартості контракту одноразово);
- маржа банку, що обслуговує імпортера (близько 4-5% річних);
- одноразова комісія кредитора за організацію угоди (1-1,5%, одноразово);
- пільговий період погашення основної суми боргу – 6 місяців;
- строк надання кредитного ліміту – 72 місяці.

Виходячи із заданих параметрів, ефективна відсоткова ставка за цією схемою залучення позикових коштів складе 7,65% (табл. 16).

При розрахунку ефективної процентної ставки / реальної вартості лізингу застосовувався диференційований спосіб погашення основної суми заборгованості та процентів за користування кредитом / лізингом. Також враховувалася можливість відстрочки погашення основної суми боргу на термін перших шести місяців.

Розрахунок ефективної процентної ставки не враховує витрати на страхування лізингового майна в акредитованій страховій компанії, оскільки сума щорічної страхової премії розраховується виходячи не з балансової вартості обладнання, а виходячи з його ринкової вартості.

За участю лізингової компанії (афілійованої з банком, що надає фінансування) процентна маржа відповідно збільшується на розмір премії лізингової компанії. Для розрахунку використовується середня маржа 2% річних. Таким чином, реальна (ефективна) вартість лізингу складе близько 10,33%.

У разі акцепту залучення позикових коштів у формі інвестиційного кредиту в Україні ефективна ставка складатиме 13,18%.

Таблиця 16

Порівняння схем залучення фінансування на придбання устаткування для ПАТ холдингова компанія «Краян»

Показники	Схема придбання устаткування		
	Довгострокове фінансування за участю ЕКА	Довгострокове фінансування за участю ЕКА із використанням лізингу	Інвестиційний кредит в Україні
1. Обсяг інвестицій	20 000	20 000	20 000
2. Сума авансу, (15%)	3 000	3 000	3 000
3. Термін, міс.	72	72	72
4. Вартість	3 965, 118	5 254, 285	6 924, 17
4.1.EURIBOR/UIRD, % (12 міс.)	-0,005	-0,005	7,07
4.2.Одноразова комісія ЕКА, %	5,00	5,00	-
4.3.Маржа банку, %	5,00	5,00	5,00
4.4.Маржа лізингової компанії, %	-	2,00	-

4.5. Одноразова комісія банку, %	1,00	1,00	1,00
4.6. Одноразова комісія (лізинг), %	-	1,00	-
5.Ефективна відсоткова ставка, %	7,65	10,33	13,18
6.Загальна вартість проекту	23 965, 118	25 254, 285	26 924, 17

Джерело: розрахунок автора

Виходячи з даних наведених у табл. 16, очевидно, що загальна вартість проекту з застосуванням лізингу становить близько 25,3 млн дол США, що майже на 1,3 млн дол США вище вартості проекту при прямому залученні довгострокового фінансування за участю ЕКА. При цьому, інвестиційний кредит без залучення «третіх компаній» в результаті має найвищу вартість. Так, збільшення вартості проекту при використанні класичної схеми складає близько 3 млн дол США порівняно з використанням схеми довгострокового фінансування за участю ЕКА. Однак, при виборі проекту, також варто врахувати особливості і переваги кожної зі схем окремо.

Характеристика інвестиційних можливостей рекапіталізації вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування призначена задля пошуку джерел фінансування, за рахунок яких машинобудівні підприємства будуть мати можливість використати резерви підвищення ефективності господарювання. Тому перейдемо до безпосереднього розгляду методичних підходів до визначення резервів антикризових перетворень підприємств зазначеної підгалузі важкого машинобудування.

Трактування поняття «резерви» як економічної категорії можливо здійснювати з різних боків, а саме, виходячи з ознаки часу, як наявність невикористаних, поточних та перспективних резервів поліпшення ефективності господарювання та за просторовою ознакою, згідно із якою, резерви поділяються на внутрішньогосподарські, регіональні та загальнодержавні [233, с. 21].

Логіка нашого дослідження будується на характеристиці поняття «господарські резерви», наданого Г.В. Савицькою [234, с. 59], виходячи з якого, під цією категорією розуміють можливості підвищення ефективності діяльності

підприємства на основі досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду. Тому в рамках ознаки часу, нами досліджено наявність невикористаних резервів як існування втрачених можливостей щодо підвищення ефективності господарювання. Невикористані резерви вимірюються завдяки порівняльній характеристиці показників виробничо-фінансової діяльності досліджуваних вітчизняних кранобудівних підприємств із еталонними значеннями критеріїв ефективності, що будуються на основі світових досягнень у кранобудуванні. Результатом такого аналізу буде відповідь на питання «наскільки ефективно працював персонал основної діяльності досліджуваних українських підприємств важкого машинобудування порівняно із закордонними підприємствами кранобудівної галузі». Це, у свою чергу, дозволить ранжувати вітчизняні підприємства кранобудівної галузі на лідерів, середняків та аутсайдерів й формулювати антикризові управлінські рішення відносно наявного в них рівня ефективності господарювання, що підвищить практичну значущість та дозволить забезпечити адресність наданих рекомендацій.

Виходячи з просторової ознаки, нами розглядаються саме внутрішньогосподарські резерви, оскільки вони можуть бути розраховані та використані тільки на досліджуваному підприємстві й базуються на функціональних стратегіях розвитку підприємства, які надають відповідь на питання «скільки ресурсів необхідно залучити та використати задля успішного втілення у практику господарювання обраної ділової або корпоративної стратегії розвитку підприємства».

Виявлення невикористаних резервів виробничо-фінансової діяльності вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування, як раніше зазначалося, здійснювалося нами завдяки порівнянню результатів діяльності українських машинобудівних підприємств із критеріями ефективності господарювання іноземних представників підйомно-транспортної галузі, а саме, із Terex (Німеччина), Brokk та Cranab (Швеція), Haulote

(Франція), DAF(Нідерланди), Vumar (Польща). Це такі критерії (ознаки-симптоми):

x_1 – коефіцієнт оборотності оборотних коштів;

x_2 – коефіцієнт проміжної ліквідності;

x_3 – рентабельність активів, розрахована за чистим фінансовим результатом, %;

x_4 – річна продуктивність праці одного зайнятого на підприємстві, тис.грн.;

x_5 – коефіцієнт співвідношення темпів зростання дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції;

x_6 – коефіцієнт співвідношення темпів зростання кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції;

x_7 – рентабельність продажів, розрахована за фінансовим результатом від основної операційної діяльності, %.

Перший показник відображає рівень ділової активності підприємства; другий, п'ятий та шостий – рівень ліквідності та платоспроможності; третій та сьомий – прибутковість активів та основної операційної діяльності підприємства; четвертий – ефективність використання персоналу основної діяльності на підприємстві.

Статистичні дані щодо виробничо-фінансової діяльності зазначених підприємств за період з 2012 по 2015 роки взято із бази даних Van Deick. Проте для більшої наочності надамо інформацію за 2012-2015 роки (табл. 17).

Оскільки нами досліджується наявність невикористаних резервів виходячи з ознаки часу, то вважаємо за доцільне розрахувати еталонні значення критеріїв ефективності господарювання тільки за 2015 рік, оскільки ця інформація є найактуальнішою.

Розрахунок значень еталонних критеріїв проводився нами за допомогою програмної системи STATISTICA (версія 5.5 англomовна).

Розмежування ознак-симптомів на стимулятори та де стимулятори показало, що збільшення змінних x_1 (коефіцієнту оборотності оборотних коштів), x_2 (коефіцієнту проміжної ліквідності), x_3 (рентабельності активів, розрахованої за чистим фінансовим результатом), x_4 (річної продуктивності праці одного зайнятого на підприємстві), x_7 (рентабельності продажів, розрахованої за фінансовим результатом від основної операційної діяльності), позитивно впливає на ефективність господарювання іноземних підприємств підйомно-транспортного машинобудування. Це фактори-стимулятори економічного розвитку, зростання яких є доцільним.

У той час як показники x_5 (коефіцієнт співвідношення темпів зростання дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції) та x_6 (коефіцієнт співвідношення темпів зростання кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції) характеризують слабкі ознаки наявності неплатоспроможності на підприємстві й їхнє зростання свідчить про зменшення готівки в обороті підприємства та ознак наявності «боргової ями». Тому значення цих показників, яке більше або дорівнює одиниці, свідчить про наявність ризикових сигналів фінансового стану досліджуваного товариства і є небажаним. Тому ці дві ознаки є факторами-дестимуляторами.

Оскільки відсутня апріорна інформація про важливість окремих економічних показників, що характеризують рівень економічного розвитку іноземних підприємств – лідерів світового підйомно-транспортного машинобудування, то усі обрані змінні вважаються рівнозначними ($f_1 = f_2 = \dots = f_7 = 1$) та зважування ознак-симптомів ефективності господарювання не проводилося.

Таблиця 17

Характеристика виробничо-фінансової діяльності іноземних підприємств підйомно-транспортного машинобудування за 2012 та 2015 роки

Назва іноземного підприємства	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів x_1		Коефіцієнт проміжної ліквідності x_2		Рентабельність активів, розрахована за чистим фінансовим результатом, % x_3		Річна продуктивність праці одного зайнятого на підприємстві, тис.грн. x_4		Коефіцієнт співвідношення темпів зростання дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції x_5		Коефіцієнт співвідношення темпів зростання кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції x_6		Рентабельність продажів, розрахована за фінансовим результатом від основної операційної діяльності, % x_7	
	2012	2015	2012	2015	2012	2015	2012	2015	2012	2015	2012	2015	2012	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1.Terex	1,973	2,048	1,476	1,226	0,01	9,73	2,152	8,52	1,4209	0,72	0,924	0,834	25,9	29,98
2.Brokk	2,537	4,127	1,366	0,815	38,4	31,9	3423,2	19 830	1,671	1,152	1,143	4,2778	42	45,3
3.Haulote	0,491	1,48	0,7	0,861	-9	-17,9	1,44	9,21	1,05	0,89	0,97	0,65	17	30
4.Cranab	1,96	2,66	1,871	1,964	-9,2	-4,9	1 572	7207,5	1,432	0,727	1,585	0,903	3,91	7,14
5.DAF	2,219	2,82	1,011	6,256	0,01	9,67	3,452	18 807	1,9915	1,205	3,266	1,262	5,82	13,19
6.Bumar	3,33	1,522	2,12	0,935	5,7	-13	892,8	1 547,1	1,09	0,945	1,349	1,1	16,2	7,1

Джерело: власні розрахунки автора

Стандартизація ознак-симптомів була здійснена нами завдяки алгоритму дій, наведених О.Г. Янковим у монографії «Багатовимірний аналіз у системі STATISTICA» [235, с. 62-69], й надана на рисунку 6.

The screenshot shows the STATISTICA software interface with a data matrix titled 'Data: Foreign_2015.STA 7v * 10c'. The matrix has 7 columns labeled VAR1 through VAR7 and 7 rows labeled 1 through 7. The data values are as follows:

	1 VAR1	2 VAR2	3 VAR3	4 VAR4	5 VAR5	6 VAR6	7 VAR7
1	-, 396	-, 369	, 390	-, 604	-1, 069	-, 488	, 509
2	1, 688	-, 562	1, 600	1, 909	1, 032	2, 017	1, 502
3	-, 969	-, 541	-1, 118	-, 604	-, 242	-, 621	, 511
4	, 222	-, 021	-, 408	, 309	-1, 035	-, 437	-, 971
5	, 383	2, 000	, 387	-, 602	1, 289	-, 176	-, 579
6	-, 927	-, 506	-, 850	-, 409	, 025	-, 294	-, 973
7	1, 688	-, 562	1, 600	1, 909	-1, 069	-, 621	1, 502

Рис.6 – Матриця стандартизованих даних критеріїв ефективності господарювання іноземних підприємств підйомно-транспортного машинобудування за 2015 рік

Джерело: розраховано автором

Оцінювання латентних показників на основі метрик відстаней та схожості здійснювалося нами завдяки класичному варіанту вирішення поставленого завдання. Тому визначення еталона у класичному алгоритмі оцінювання здійснювалося шляхом визначення крапки верхнього полюсу, тобто найбільш розвинутого із урахуванням поділу ознак-симптомів на стимулятори та дестимулятори реального або умовного об'єкта. Еталон задано за рівнями ознак-симптомів, досягнутих та досліджуваній сукупності підприємств згідно із формулами [235, с. 57]:

для стимуляторів:

$$Z_{ok} = \max_i z_{ik} \quad (9)$$

для дестимуляторів:

$$Z_{ok} = \min_i z_{ik}, \text{ або } Z_{ok} = 0 \quad (10)$$

Тому в першому, третьому, четвертому та сьомому стовпчиках таблиці, наведеної на рис.6, еталонними будуть максимальні значення, а в другому,

п'ятому та шостому – мінімальні. Якщо щодо коефіцієнта співвідношення темпів зростання дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції та коефіцієнта співвідношення темпів зростання кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції, нами було надано пояснення щодо завдання мінімального значення еталона, то відносно коефіцієнта проміжної ліквідності вважаємо за доцільне надати пояснення. Так, з одного боку, зростання коефіцієнта проміжної ліквідності є позитивним для фінансового стану підприємства, оскільки свідчить про поліпшення його платоспроможності. Проте зростання коефіцієнта проміжної ліквідності вище його рекомендованого значення (від 0,8 до 1), свідчить про неефективне використання коштів, тому нами було прийнято рішення задати мінімальне значення у другому стовпчику, оскільки значення коефіцієнта проміжної ліквідності іноземних підприємств у 2015 році знаходиться у межах нижчої границі рекомендованого значення цього коефіцієнта. Отже, еталонна крапка буд мати такі координати:

$$Z_0(1.688, -0.0562, 1.600, 1.909, -1.069, -0.621, 1.502)$$

Отримана крапка є умовною та виражає у стандартизованому вигляді найкращі досягнення економічного розвитку у даній сукупності іноземних машинобудівних підприємств у 2015 році. У нашому дослідженні в таблиці на рис.3.3 це додаткова 7 строчка.

У визначенні еталонної крапки ставиться задача – виявити невикористані резерви й у якості статистичного інструментарію обрано – кластерний аналіз.

Перейдемо до безпосереднього визначення невикористаних резервів зростання ефективності господарювання на вітчизняних машинобудівних підприємствах на основі метрик відстаней та схожості їхніх критеріїв із еталонними. Для цього сформуємо інформацію що вихідних даних (табл. 18).

Вихідні дані для оцінювання невикористаних резервів ефективності господарювання на вітчизняних підприємствах підйомно-транспортного машинобудування за 2015 рік

Назва вітчизняного підприємства	Критерії ефективності господарювання						
	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів x_1	Коефіцієнт проміжної ліквідності x_2	Рентабельність активів, % x_3	Річна продуктивність праці одного зайнятого на підприємстві, тис.грн. x_4	Коефіцієнт співвідношення темпів зростання дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції x_5	Коефіцієнт співвідношення темпів зростання кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно із темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції x_6	Рентабельність продажів, % x_7
1	2	3	4	5	6	7	8
1. ПАТ «Бердянський завод підйомно-транспортного обладнання»	4,905	0,072	-29	46,59	0,673	1,997	-26
2. ТОВ «Вельмаш – Україна»	0,717	9,026	0,1	115,66	1,278	1,221	1,8
3. ТОВ «Гульдман – Україна»	2,803	3,766	44,7	586,08	0,396	1,037	19,1
4. ТОВ «Дніпропетровський завод кранів та засобів механізації «Дніпрокран»»	0,236	0,311	-65,1	315	0,215	0,207	-300,029
5. ПАТ «Донецькгірмаш»	0,001	1,437	-2,8	101,4	1,117	1,32	-700,343
6. ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»	0,435	0,368	-21,5	0,8206	7,087	7,095	-2100,79
7. ТОВ «Екотехноспектр»	0,664	0,331	-26	56	0,969	1,461	-37
8. ТОВ «Завод підйомно-транспортних машин»	1,215	0,927	2	809,5	0,242	0,361	-2
9. ПАТ «Запоріжський завод важкого кранобудування»	2,742	0,203	-41	198,443	1,921	0,704	33,5
10. ПАТ «Конкрейнс Україна»	0,671	0,693	-3,6	699,619	1,996	15,779	-7
11. ТОВ «Науково-виробнича фірма «Кран»»	0,185	0,901	-1	696,15	0	2,835	-2
12. ТОВ «Нікопольський кранобудівний завод»	3,22	0,207	-38,3	95,36	0,699	1,053	-14,5
13. ТОВ «Завод підйомно-транспортного устаткування»	1,213	0,927	2	195,19	1,215	1,707	1,8
14. ТОВ «Спецмаш – Україна»	3,047	0,858	14,3	237,29	0,403	0,565	9
15. ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»»	1,206	0,349	5,2	255,48	0,512	0,49	-37,3
16. ПП «Універсал Кран Сервіс»	4,89	0,21	2	306,05	0,596	0,491	1
17. ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування»	1,406	1,013	-0,01	235,808	0,839	1,206	0,29
18. Дочірнє підприємство «Холгер кристинсен продакшн Україна»	2,459	1,441	32,6	806,9	0,778	1,318	23,5

Проведемо стандартизацію ознак вісімнадцяти вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування в 2015 році за допомогою модулю «Кластерний аналіз» завдяки класичному варіанту вирішення поставленого завдання та проведемо їхнє порівняння із еталонною крапкою (строчка 19), отриманою за даними іноземних підприємств у 2015 році (рис. 7).

1	2	3	4	5	6	7	
VAR1	VAR2	VAR3	VAR4	VAR5	VAR6	VAR7	
1	2,034	-,573	-,837	-1,001	-,311	-,073	,291
2	-,691	3,671	,270	-,748	,073	-,283	,343
3	,666	1,178	1,963	,975	-,487	-,332	,376
4	-1,003	-,459	-2,207	-,018	-,602	-,556	-,230
5	-1,156	,074	,160	-,800	-,029	-,256	-1,042
6	-,874	-,432	-,553	-1,168	3,763	1,301	-3,762
7	-,725	-,450	-,723	-,966	-,123	-,218	,270
8	-,367	-,167	,341	1,793	-,585	-,515	,335
9	,627	-,511	-1,280	-,445	,482	-,422	,403
10	-,721	-,278	,129	1,390	,529	3,643	,327
11	-1,037	-,180	,227	1,378	-,739	,153	,340
12	,938	-,508	-1,187	-,822	-,295	-,328	,313
13	-,367	-,167	,341	-,456	,033	-,152	,343
14	,825	-,200	,807	-,302	-,483	-,460	,357
15	-,373	-,441	,464	-,236	-,414	-,480	,270
16	2,024	-,507	,340	-,051	-,360	-,480	,342
17	-,243	-,127	,241	-,308	-,206	-,287	,341
18	,442	,076	1,503	1,783	-,245	-,257	,384
19	1,688	-,562	1,600	1,909	-1,069	-,621	1,502

Рис.7 – Матриця стандартизованих даних

Джерело: власні розрахунки автора

Для визначення невикористаних резервів ефективності господарювання на вітчизняних підприємствах підйомно-транспортного машинобудування за 2015 рік на основі метрик відстаней та схожості за класичним варіантом вирішення поставленого завдання, оберемо метрику «Евклідова відстань» (*Euclidean distances*), оскільки вважається, що в умовах невизначеності обрання евклідової відстані зазвичай не призводить до будь-яких серйозних помилкових наслідків для результатів багатовимірного аналізу.

Проведемо розрахунок відстаней d_i між усіма крапками (об'єктами) та еталоном, використовуючи модуль «Кластерний аналіз» та основі розширеної

матриці (із урахуваннями доданого еталона). У вікні «Результати об'єднання» (*Joining Results*) (рис.8) міститься інформація щодо кількості змінних (7 змінних), спостережень (19), об'єднанні спостережень та інше. Справа внизу активуємо кнопку «Матриця відстаней» (*Distance matrices*) й отримаємо іскому матрицю евклідових відстаней між об'єктами (рис.9).

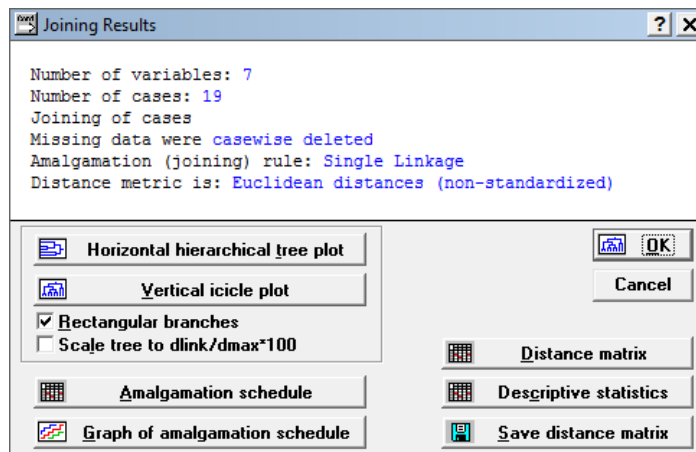

Рис.8 – Результати об'єднання (*Joining Results*)

Джерело: власні розрахунки автора

Continue...	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_10	C_11	C_12	C_13	C_14	C_15	C_16	C_17	C_18	C_19
C_1	,00	5,19	4,10	3,56	3,68	6,60	2,77	3,92	1,80	5,37	4,08	1,19	2,78	2,23	2,87	1,57	2,66	4,03	4,72
C_2	5,19	,00	3,77	4,97	3,89	7,12	4,25	4,67	4,68	5,98	4,51	4,73	3,87	4,26	4,19	5,05	3,86	2,69	4,47
C_3	4,10	3,77	,00	4,93	3,63	7,33	3,97	2,49	4,04	4,94	2,87	4,01	2,80	2,22	2,73	2,90	2,69	1,48	4,47
C_4	3,56	4,97	4,93	,00	2,76	6,25	1,94	3,25	2,30	5,17	2,97	2,43	2,84	3,60	2,81	4,01	2,71	3,62	4,47
C_5	3,68	3,89	3,63	2,76	,00	5,02	1,73	3,12	2,85	4,74	2,72	2,91	1,66	2,62	1,79	3,62	1,75	3,62	4,47
C_6	6,60	7,12	7,33	6,25	5,02	,00	5,81	6,99	5,86	6,30	6,75	6,29	5,87	6,61	6,25	6,89	6,08	7,11	4,47
C_7	2,77	4,25	3,97	1,94	1,73	5,81	,00	3,04	1,68	4,65	2,66	1,75	1,28	2,33	1,49	3,11	1,31	3,77	4,47
C_8	3,92	4,67	2,49	3,25	3,12	6,99	3,04	,00	3,14	4,34	1,05	3,33	2,36	2,46	2,06	3,05	2,15	3,77	4,47
C_9	1,80	4,68	4,04	2,30	2,85	5,86	1,68	3,14	,00	4,87	3,21	,93	2,00	2,33	2,22	2,33	1,93	3,77	4,47
C_10	5,37	5,98	4,94	5,17	4,74	6,30	4,65	4,34	4,87	,00	3,73	5,09	4,27	4,86	4,56	5,24	4,37	4,47	4,47
C_11	4,08	4,51	2,87	2,97	2,72	6,75	2,66	1,05	3,21	3,73	,00	3,36	2,12	2,66	1,92	3,47	1,99	4,47	4,47
C_12	1,19	4,73	4,01	2,43	2,91	6,29	1,75	3,33	,93	5,09	3,36	,00	2,10	2,10	2,20	2,03	1,96	4,47	4,47
C_13	2,78	3,87	2,80	2,84	1,66	5,87	1,28	2,36	2,00	4,27	2,12	2,10	,00	1,42	,67	2,50	,35	4,47	4,47
C_14	2,23	4,26	2,22	3,60	2,62	6,61	2,33	2,46	2,33	4,86	2,66	2,10	1,42	,00	1,28	1,35	1,25	4,47	4,47
C_15	2,87	4,19	2,73	2,81	1,79	6,25	1,49	2,06	2,22	4,56	1,92	2,20	,67	1,28	,00	2,41	,51	4,47	4,47
C_16	1,57	5,05	2,90	4,01	3,62	6,89	3,11	3,05	2,33	5,24	3,47	2,03	2,50	1,35	2,41	,00	2,33	4,47	4,47
C_17	2,66	3,86	2,69	2,71	1,75	6,08	1,31	2,15	1,93	4,37	1,99	1,96	,35	1,25	,51	2,33	,00	4,47	4,47
C_18	4,03	4,72	1,48	4,47	3,62	7,11	3,77	1,50	3,69	4,40	2,11	3,82	2,68	2,27	2,49	2,76	2,55	4,47	4,47
C_19	4,11	5,93	2,60	5,36	5,06	8,69	4,70	2,75	4,31	5,52	3,43	4,23	3,79	2,84	3,48	2,72	3,59	4,47	4,47

Рис.9 – Матриця евклідових відстаней між об'єктами

Джерело: власні розрахунки автора

Вектор-стовбець відстаней від усіх крапок до еталона, отриманих на основі даних нашого дослідження, наведений у таблиці на рис.8 у стовпчику або рядку 19.

Розрахунок мір схожості μ_i кожного об'єкта із еталоном здійснюється на основі побудованої матриці відстаней, а саме 19 рядка або стовпчика, які відповідають додатковому об'єкту-еталону. Цей розрахунок здійснювався за формулою [235, с. 49] :

$$\mu_{ps} = 1 / [1 + d(z_p, z_s)] \quad (11)$$

де, $d(z_p, z_s)$ – деяка функція відстані (у нашому дослідженні – евклідова відстань).

Цей розрахунок здійснено у табличному процесорі Excel. Результати розрахунку мір схожості μ_i кожного об'єкта із еталоном, а також ранги, присвоєні вітчизняним підприємствам підйомно-транспортного машинобудування на основі значень μ_i , наведені у табл. 19.

Таблиця 19

Результати оцінки рівня економічного розвитку об'єктів машинобудування у 2015 році за класичним алгоритмом

№ підприємства	d_i	μ_i	Ранг підприємства
1	4,106414	0,195832	10
2	5,930295	0,144294	17
3	2,601228	0,277683	2
4	5,355415	0,157346	15
5	5,059141	0,16504	14
6	8,685184	0,10325	18
7	4,69817	0,175495	13
8	2,75394	0,266387	4
9	4,314455	0,188166	12
10	5,516531	0,153456	16
11	3,434513	0,225504	6
12	4,230133	0,1912	11
13	3,786112	0,208938	9
14	2,841742	0,260299	5
15	3,481192	0,223155	7
16	2,722522	0,268635	3
17	3,589425	0,217892	8
18	2,01149	0,332062	1

Джерело: власні розрахунки автора

Таким чином, для досліджуваних підприємств вітчизняного підйомно-транспортного машинобудування знайдені у результаті здійснення кластерного аналізу значення μ_i можна розглядати у якості оцінок латентного показника «рівень економічного розвитку». Аналіз даних таблиці 19 показав, що найбільш близьким за своїми показниками виробничо-фінансової діяльності до еталона ($d_{\min} = d_{18} = 2,01149$) є підприємство № 18 Дочірнє підприємство «Холгер кристинсен продакшн Україна», яке має максимальну схожість з еталоном ($\mu_{\max} = 0,332062$) та ранг 1. Зазначимо, що мір схожості μ_i приймає своє значення від 0 до 1 й згідно цього критерію, той об'єкт, що має більше значення μ_i , яке прямує до 1, й має максимальну схожість. Той об'єкт, значення μ_i якого прямує до 0, має меншу схожість із еталоном. Згідно із значеннями μ_i , вважаємо, що лідерами є:

- Дочірнє підприємство «Холгер кристинсен продакшн Україна» (порядковий номер 18) ранг 1;
  - ТОВ «Гульдман – Україна» (порядковий номер 3) ранг 2;
  - ПП «Універсал Кран Сервіс» (порядковий номер 16) ранг 3.
- До середняків віднесено:
- ТОВ «Завод підйомно-транспортних машин» (порядковий номер 8) ранг 4;
  - ТОВ «Спецмаш – Україна» (порядковий номер 14) ранг 5;
  - ТОВ «Науково-виробнича фірма «Кран»» (порядковий номер 11) ранг 6;
  - ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» (порядковий номер 15) ранг 7;
  - ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування» (порядковий номер 17) ранг 8;
  - ТОВ «Завод підйомно-транспортного устаткування» (порядковий номер 13) ранг 9;
  - ПАТ «Бердянський завод підйомно-транспортного обладнання» (порядковий номер 1) ранг 10.

До аутсайдерів віднесені: ТОВ «Вельмаш – Україна», ТОВ «Дніпропетровський завод кранів та засобів механізації «Дніпрокран»», ПАТ «Донецькгірмаш», ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів», ТОВ «Екотехноспектр», ПАТ «Запоріжський завод важкого кранобудування», ПАТ «Конекрейнс Україна», ТОВ «Нікопольський кранобудівний завод».

Отже, кластерний аналіз дозволив виявити невикористані резерви підвищення ефективності господарювання на вітчизняних підприємствах підйомно-транспортного машинобудування за 2015 рік завдяки порівнянню показників їх виробничо-фінансової діяльності із еталонним критерієм, розрахованим на базі статистичних даних іноземних підприємств підйомно-транспортного машинобудування. Результати проведеного багатовимірного аналізу дозволяють зробити твердження, що для аутсайдерів доцільно використовувати процедури антикризової реструктуризації, яка базується на впровадженні базових стратегій скорочення та диверсифікації або інтегрованого зростання.

Підприємства-середняки здатні зберегти свою конкурентоспроможність завдяки використанню функціональних (ресурсних) стратегій, які згодом можуть перейти у ділові та базові стратегії, що дозволить забезпечити стабілізацію та стійкий розвиток їхньої виробничо-фінансової діяльності.

На цьому етапі нашого дослідження доцільно перейти до особливостей визначення резервів та надання рекомендацій щодо їхньої мобілізації виходячи з просторової ознаки, а саме виявлення внутрішньогосподарських резервів. За цією ознакою варіанти визначення резервів антикризових перетворень в діяльності вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування повинні обиратися з урахуванням процесів капіталізації та рекапіталізації. У зв'язку з цим, розробка виробничої програми діяльності машинобудівного підприємства, яке випробовує у своїй діяльності прояви фінансової кризи, здійснюється виходячи з досягнення беззбиткової діяльності та з урахуванням обмежень антикризових управлінських рішень. Для підйомно-транспортних

підприємств обмеженнями виступають інвестиційні можливості і розмір площі складання підйомно-транспортної продукції.

У якості апробації запропонованого нами методичного підходу щодо оцінки резервів підвищення ефективності господарювання на підприємствах підйомно-транспортного машинобудування, нами були здійснені розрахунки на прикладі підприємства – середняка публічного акціонерного товариства «Кранобудівна фірма «Стріла»», функціонуючого в Броварах. Зазначене підприємство займається виробництвом кранової продукції і у 2015 році за умов виробництва 17 кранів отримало збитковість основної операційної діяльності на рівні 37%. Рентабельність активів, розрахована за чистим фінансовим результатом, на ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» складає 2% у 2015 році. Випуск в розмірі 17 гусеничних кранів складає лише 20% від виробничої потужності заводу.

Нами були розглянуті три варіанти нарощування виробництва гусеничних кранів вантажопідйомністю 25 тонн (табл. 20).

1 варіант – 34 крана, що становить 40% від виробничої потужності заводу;

2 варіант – 51 кран, що становить 60% від виробничої потужності заводу;

3 варіант – 68 кранів – це 80% від виробничої потужності.

Таблиця 20

Варіанти зростання обсягів виробництва гусеничних кранів

Показник	Варіанти	
	I	II
1. Обсяг виробництва у натуральному виразі, шт.	34 од.	51 од.
2. Обсяг виробництва у вартісному виразі, млн. грн	13,6	20,4
3. Змінні витрати, млн. грн	9,6	14,4
4. Постійні витрати, млн. грн	2,1	2,2
5. Рентабельність виробництва продукції,%	15,0	22,9
6. Рентабельність продажів,%	13,6	18,7
7. Критичний рівень постійних витрат, млн. грн	3,9	6,0
8. Можливий обсяг виробництва виходячи із наявної площі збирання кранів (2,5 га)	60 од.	

Джерело: розрахунок автора

Оптимальним варіантом, який дозволив збільшити випуск продукції і забезпечити рентабельність продажів на рівні 18,7% і при цьому вписатися в обмеження по площі збірки заводу (в розмірі 2,5 га) при періоді складання 16 днів, є другий варіант – 51 кран. Відзначимо, що в розрахунок бралось виробництво тільки поворотної частини і кранової стріли, тобто те, що фактично виробляється на заводі. Вартість даної конструкції в розрахунку на один кран становить 400 тис. грн без ПДВ. Відзначимо, що вартість електродвигуна і гусеничних ланцюгів нами не враховувалася, так як вони купуються на стороні. Приблизний розрахунок показує, що загальна відпускна ціна крана в завершеному вигляді може становити 840 тис грн, що на порядок нижче в порівнянні з іноземними конкурентами.

Нами були розраховані нормативи щодо сировини і матеріалів, а також залишків незавершеного виробництва в розрахунку на вибраний обсяг випуску, що дозволить не допустити зниження показників платоспроможності і фінансової стійкості на підприємстві.

У якості основного критерію нами обраний показник матеріаломісткості, який вловлює як інтегральний показник резерви виробництва і зберігання готової продукції. Так, на кінець 2015 року матеріаломісткість реалізованої продукції на ПАТ «Кранобудівна фірма Стріла» складала 0,61 грн, а згідно із розробленими нормативами на сировину та матеріали, дорівнюватиме 0,49 грн.

Таблиця 21

Розрахунок потреби в обігових коштах для формування сировини та матеріалів у розрахунку на квартал на ПАТ «Кранобудівна фірма Стріла»

№ з/п	Показники	Види виробничих запасів			
		А	Б	В	Г
1	Норма запасу в днях, дні	21	34	23	9
2	Одноденна витрата, тис грн	57	18	80,5	7
3	Потреба у сировині (1 x 2), тис грн.	1197	612	1851,5	63
4	Загальна потреба сировини, тис грн	1197+612+1851,5+63= 3723,5 тис.грн			
5	Загальна потреба на добу, тис грн	57+18+80,5+7 = 162,5 тис.грн.			
6	Норма оборотних коштів в днях	3723,5 / 162,5 = 22,91			
7	Норматив оборотних коштів, тис грн	162,5 x 22,91 = 3722,9			

Джерело: власні розрахунки автора

Таким чином, для проведення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції управлінському персоналу необхідно мати 3722,9 тис.грн

Нами розраховано потребу в оборотних коштах задля покриття незавершеного виробництва на ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»». Обсяг незавершеного виробництва визначався виходячи з технологічних особливостей виготовлення кранової продукції згідно із формулою 12 [236, с. 66].

$$НЗ \text{ нзв} = (ВАТ : Тп) \times Ттрц \times Кнарв, \quad (12)$$

де, НЗ нзв – норматив оборотних коштів на незавершене виробництво;

ВАТ – витрати на виробництво продукції;

Тп – тривалість досліджуваного періоду;

Ттрц – тривалість виробничого циклу в днях (період часу з моменту запуску сировини та матеріалів у виробництво до повного виготовлення та відвантаження готової продукції покупцю);

Кнарв – коефіцієнт наростання витрат у незавершеному виробництві, його значення відображає характер наростання витрат у незавершеному виробництві за днями виробничого циклу.

Коефіцієнт наростання витрат (Кнарв), якщо основна частка витрат поступає у виробництво на початку, а інші розподіляються рівномірно протягом виробничого циклу, то коефіцієнт наростання витрат визначається за формулою 13 [236, с. 66]:

$$Кнарв = (A + 0,5 \times B) : (A+B), \quad (13)$$

де, А – витрати, які здійснюються одночасно на початку процесу виробництва (витрати сировини, матеріалів та полуфабрикатів);

В – інші витрати (амортизація, заробітна платня та інше), які входять до собівартості продукції. Ці витрати називають наростаючими.

На ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» тривалість виробничого циклу складає 16 днів, витрати підприємства на виробництво кранів у розрахунку на квартал складає 1,2 млн.грн, з них частка сировини та матеріалів, використаних на початку виробничого циклу, складає 40%.

Визначимо значення коефіцієнта наростання витрат:

$$K_{нарв} = ((1200 \times 0,4) + 0,5 \times (1200 - 480)) / 1200 = 0,7$$

Визначимо потребу у оборотних коштах на один виробничий цикл:

$$НЗ_{нзв} = (1200 : 90 \text{ днів}) \times 16 \text{ днів} \times 0,7 = 149,3 \text{ тис грн}$$

Визначимо норматив оборотних коштах для покриття потреби у незавершеному виробництві на ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» на квартал. Зазначимо, що на ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» відбувається 2 циклу за квартал, тому потреба в оборотних коштах складає $(149,3 \times 2 \text{ цикла}) = 298,6$ тис грн

Максимально може бути 8 циклів за квартал.

Розрахунки свідчать, що обсяг продажів, який надається у комерційний кредит дебіторам складає $(60\%) = 8160$ тис грн

Період погашення дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги складає 22 дні. Собівартість складає 86,4% від ціни реалізації продукції.

Визначимо середній обсяг вкладень у дебіторську заборгованість за товари, роботи та послуги.

$$1. \text{ Оборотність рахунків дебіторів за товари, роботи та послуги} = 360 / 22 = 16 \text{ днів.}$$

$$1. \text{ Середній розмір рахунків дебіторів} = 8160 \text{ тис.грн.} / 16 \text{ днів} = 510 \text{ тис грн}$$

2. Середні вкладення у рахунки дебіторів = 510 тис.грн. x 0,864 = 440,64 тис грн

Розмір знижки на початковому етапі виробництва складає $(24,22\% / 360 \times 22) = 1,5\%$

Оптимізація рівня виробничих запасів залежить від витрат, пов'язаних з придбанням запасів, які складаються з двох елементів: витрат зі зберігання і витрат з розміщення та виконання замовлень.

Ці два елементи змінюються обернено пропорційно один одному: чим більші витрати зі зберігання запасів (наприклад, необхідні складські приміщення в достатній кількості), тим меншими є витрати на транспортування (немає необхідності зайвий раз користуватися послугами транспортних підприємств).

Таблиця 22

Варіанти прийняття управлінських рішень щодо підвищення інкасації дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги на ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»»

№ з/п	Показники	Варіанти прийняття управлінських рішень	
		Надання знижки	Короткостроковий кредит на поповнення обігових коштів
1	Індекс цін	1,025	1,025
2	Коефіцієнт дисконтування	0,9756	0,9756
3	Втрати від знижки у розрахунку на кожну 1000 грн, грн	15	x
4	Втрати від інфляції у розрахунку на кожну 1000 грн, грн	x	$1000 - 1000 \times 0,9756 = 24,4$
5	Дохід від альтернативних вкладень капіталу, грн.	$(1000 - 15) \times 0,14 \times 0,9756 = 134,54$	$1000 \times 0,14 \times 0,9756 = 136,58$
6	Сплата відсотків, грн	-	$1000 \times 0,2422 / 12 = 20,18$
7	Фінансовий результат, грн	$134,54 - 15 = 119,54$	$136,58 - 24,4 - 20,18 = 92$

Джерело: власні розрахунки автора

Першим етапом процесу оптимізації є ідентифікація всіх витрат із доставки і зберігання запасів. Витрати можна поділити на три групи, які пов'язанні зі зберіганням запасів; оформленням замовлення, завантаженням, відправкою, транспортуванням і прийманням сировини та матеріалів.

Основним питанням управління запасами, є визначення вартості замовлення, строку та обсягу закупівлі матеріальних ресурсів. Для цього найбільш поширеною є модель Уілсона, яка описує ситуацію закупівлі матеріальних ресурсів у зовнішнього постачальника з наступними допущеннями:

- інтенсивність споживання запасу є відомою величиною;
- час поставки замовлення є відомою і постійною величиною;
- кожне замовлення поставляється у вигляді однієї партії;
- замовлення доставляється зі складу, при цьому немає проміжного переміщення між складами;
- витрати на здійснення замовлення не залежать від розміру замовлення;
- витрати на зберігання запасу пропорційні його розміру;
- відсутність запасу (дефіцит), є неприпустимим.

Модель Уілсона дозволяє розрахувати оптимальний обсяг замовлення чи поставки. Використання цієї моделі дає змогу досягти мінімальних витрат, пов'язаних зі збереженням замовлення та його доставкою, а також визначити обсяг та час замовлення матеріальних запасів.

Формула моделі визначення оптимальної партії поставок наступна:

$$E = \sqrt{\frac{2AP}{3}}, \quad (14)$$

де: E – розмір замовлення, од.;

A – річна потреба одиниць запасу, од.;

3 – поточні витрати на зберігання одиниці замовлення, грн;

P – витрати на виконання замовлення, грн.

Вибіркове дослідження найбільш необхідних та дорогих матеріальних ресурсів, що витрачаються на виробництво кранобудівної продукції, показало, що такими є сталь сортова, латунь та чавун ливарний.

У 2015 році ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» використовувала 119 тонн сталі сортової та 151 тонн чавуну ливарного. Величина попиту рівномірно розподілялася протягом року (тривалість робочого року дорівнювала 250 днів). За доставку замовлення (однієї партії), підприємство платило 4000 грн. від постачальника. Час доставки замовлення від постачальника становив 3 робочих дні (при 5 денному робочому тижні). За оцінкою фахівців ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» витрати зберігання в рік становлять 2300 грн за 1 тону сировини. При таких умовах оптимальний розмір замовлення складе:

Сталі сортової – 20,3 тонн

$$E = \sqrt{(2 \times 119 \times 4000) / 2300} = 20,3 \text{ тонни}$$

Чавуну ливарного – 27,4 тонни

$$E = \sqrt{(2 \times 151 \times 5700) / 2300} = 27,4 \text{ тонни}$$

Отже, ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» за рік повинно зробити 6 замовлень сталі сортової (119 / 20,3) та 5 замовлень чавуну ливарного (151 / 27,4). При цьому базове підприємство повинно робити замовлення сталі сортової через кожні 39 днів (42-3) (250 днів / 6 замовлення), а чавуну ливарного чавуну ливарного – 47 днів (50-3) (250 / 5).

Узагальнюючи результати дослідження, зазначимо, що нами було визначено резерви підвищення ефективності господарювання на вітчизняних підприємствах підйомно-транспортного машинобудування завдяки використанню двох методичних підходів: формалізованого та аналітичного індивідуального дослідження. Методика формалізованого дослідження ґрунтувалася на використанні інструментарію багатовимірного статистичного аналізу а саме, кластерного аналізу, завдяки використанню якого на основі визначення евклідової відстані вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування від еталона, координати якого побудовані на

основі статистичних даних іноземних кранобудівних підприємств, було визначено невикористані резерви.

Методика аналітичного індивідуального дослідження дозволила визначити внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності господарювання, які можливо винайти та використати тільки на окремо взятому підприємстві.

Вважаємо, що науковий інтерес полягає не у визначенні резервів підвищення ефективності господарювання вітчизняних кранобудівних підприємств за кожним окремо наведеним методичним підходом, а у врахуванні комбінаторного ефекту, якій можливо отримати завдяки одночасному вимірі резервів за двома методиками.

Для демонстрації комбінаторного ефекту використаємо результати розрахунків резервів підвищення ефективності господарювання на ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» (рис. 10).

Рис. 10 – Результати порівняння розрахунків резервів підвищення ефективності господарювання в ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» за двома методичними підходами

Джерело: власна авторська розробка

ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» входить до групи середняків й має ранг 7 (рис.11) й внутрішньогосподарський резерв складає триразове збільшення обсягу виробництва кранової продукції.

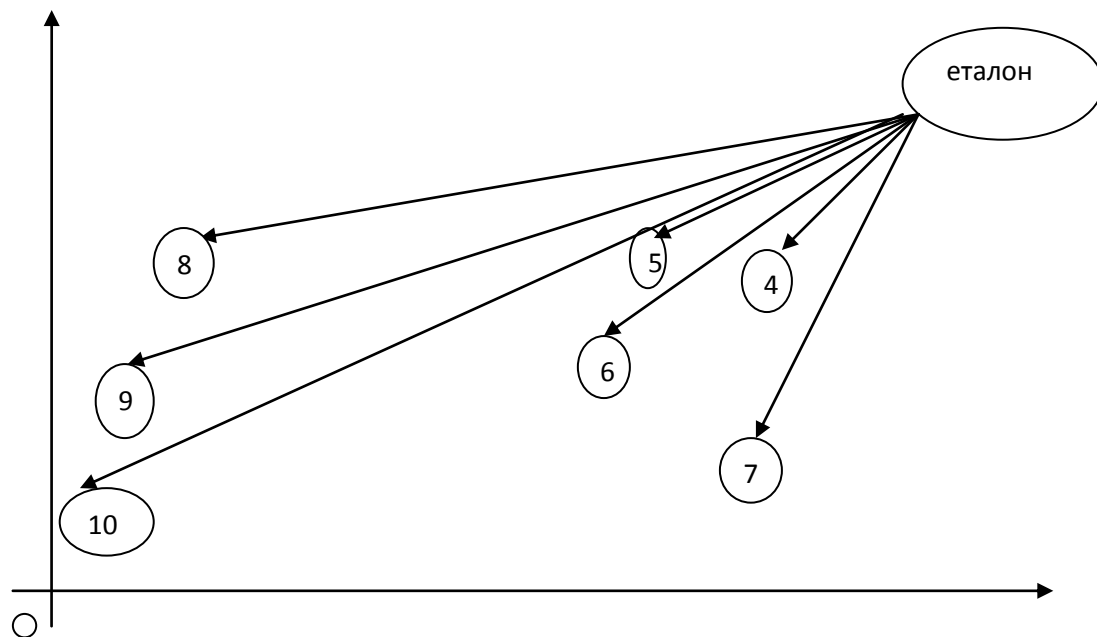

Рис. 3.9 – Група кранобудівних підприємств-середняків станом на 2015

рік

Джерело: власна авторська розробка

*ТОВ «Завод підйомно-транспортних машин» ранг 4;

ТОВ «Спецмаш – Україна» ранг 5;

ТОВ «Науково-виробнича фірма «Кран»» ранг 6;

ПАТ «Кранобудівна фірма «Стріла»» ранг 7;

ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування» ранг 8;

ТОВ «Завод підйомно-транспортного устаткування» ранг 9;

ПАТ «Бердянський завод підйомно-транспортного обладнання» ранг 10.

Таким чином, комбінаторний ефект, який можна одержати завдяки узагальненню результатів, отриманих за декількома методичними підходами (формалізованим та аналітичного індивідуального дослідження) зводиться до того, що після здійснення фінансово-виробничої реструктуризації репрезентанти мають можливість триразового збільшення обсягів виробництва кранової продукції, що надає реальну перспективу суттєвого поліпшення діяльності підприємств підйомно-транспортного машинобудування.

На узагальненні результатів теоретичної та практичної роботи нами зроблено такі висновки:

1. Факторами, що зумовили за останні десятиріччя кризовий стан основних підгалузей вітчизняного машинобудування, є недостатній рівень платоспроможності товаровиробників; фізичний і моральний знос основних засобів; зниження попиту на внутрішньому ринку; різке подорожчання зовнішніх фінансових ресурсів і жорсткість умов їх залучення; відсутність підтримки та належного контролю з боку держави за діяльністю монополістів і посередників; недосконалість механізму кредитування; значна витратність виробництва; зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств, значний відтік найкваліфікованіших кадрів; організаційна інертність управлінського персоналу підприємств.

2. Реалізація реструктуризаційних стратегій машинобудівних підприємств підпорядковується цілям та інтересам власників. Монетарний підхід до проведення реструктуризації, як правило, передбачає відчуження майна та майнових прав підприємства за ринковою або ліквідаційною вартістю. Ефективний власник-інвестор ставить собі за мету отримання максимально можливого доходу виходячи зі збереження підприємства як цілісного майнового комплексу. Завдяки цьому здійснюється немонетарний підхід, що передбачає ухвалення управлінських рішень в процесі реструктуризації підприємств, які базуються на інвестиційній вартості об'єктів оцінки.

3. Антикризові перетворення у функціонуванні вітчизняних машинобудівних підприємств мають здійснюватись виключно з позицій найбільш ефективного використання майнового комплексу, оскільки реалізація конкурентних переваг є важливим завданням відтворення промисловості в Україні. Тому слід удосконалювати механізми оцінювання вартості підприємств під час проведення процедур антикризової реструктуризації та створити цим умови для ефективного господарювання.

4. Узагальнення методик оцінки вартості підприємств, що проходять антикризову реструктуризацію, свідчить, що прогнозування складників оцінки вартості підприємств, а саме їхніх грошових потоків слід виконувати за допомогою методів прямої капіталізації. Це дозволить зменшити кількість

ризиків, притаманних невизначеності зовнішнього середовища. Разом із тим, у випадку розрахунку інвестиційної вартості підприємства задля використання його майна та майнових прав з урахуванням процесів капіталізації потрібно оцінювати вартість підприємства на основі методів зворотньої капіталізації з урахуванням чинника часу. Дослідження існуючих методик визначення ставки дисконту під час оцінки вартості підприємств, що проходять антикризову реструктуризацію, свідчить, що за умов наявності макроекономічної нестабільності зовнішнього середовища їхнього функціонування доцільно розраховувати безризикову ставку дисконту як співвідношення суми витрат країни на забезпечення внутрішніх державних потреб та пенсійних виплат до надходжень коштів до бюджету. Запропонований методичний підхід дає змогу забезпечити розрахунок такої вартості підприємства, яка є адекватною наявним макроекономічним ризикам.

5. Відчуження майна та майнових прав підприємств, що проходять процедуру банкрутства доцільно здійснювати не за ринковою вартістю (максимально можливою вартістю, за якою може бути продано об'єкт оцінки), яка в умовах примусу перетворюється у ліквідаційну вартість, а за інвестиційною вартістю підприємства. Інвестиційна вартість, на відміну від ринкової, дає змогу проводити санаційні процеси з позиції збереження діяльності підприємства як цілісного майнового комплексу.

6. Застосування методу канонічного аналізу виробничо-фінансової діяльності вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування сприяло виявленню причин погіршення ефективності їхнього господарювання. Такими причинами є недостатність власного капіталу для фінансування необоротних активів, що призвело до нестачі власних оборотних коштів; значна затримка у погашенні розрахунків за дебіторську заборгованість. Складниками, що визначають резерви антикризових перетворень у діяльності підприємств вітчизняного підйомно-транспортного машинобудування, є довгострокове цільове фінансування за участі експортно-кредитних агентств; залучення довгострокового цільового фінансування за участі експортно-кредитних

агентств з використанням фінансового лізингу та класичного інвестиційного кредиту на купівлю устаткування. Використання зазначених фінансово-кредитних інструментів забезпечить зниження витрат та певний захист від кон'юнктурних коливань.

7. Резерви та інвестиційні можливості антикризових перетворень у діяльності вітчизняних підприємств підйомно-транспортного машинобудування визначають з урахуванням стану капіталізації та (можливо) рекапіталізації на основі використання комбінаторного ефекту від використання методик формалізованого та аналітичного індивідуального дослідження. З цього приводу доцільною є розробка виробничих програм діяльності машинобудівного підприємства виходячи з дотримання безбиткової діяльності та врахування впливу інших антикризових управлінських рішень. Для підприємств підйомно-транспортного машинобудування значними обмеженнями є інвестиційні можливості та розмір площі збирання готової продукції. Критеріями дотримання параметрів життєздатності цих підприємств виступають такі показники: забезпечення матеріаломісткості та якості виробленої продукції на середньогалузевому рівні; зниження співвідношення періоду обороту виробничих запасів та залишків незавершеного виробництва порівняно з тривалістю обороту кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги; зниження співвідношення темпів зростання дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги порівняно з темпами зростання чистої виручки від реалізації продукції. Дотримання наведених показників створює підґрунтя для відновлення капіталізації підприємств та підвищення їхньої конкурентоспроможності.

управління процесами функціонування і розвитку підприємства.

У практичній частині нашого дослідження ми дослідили потенціал відновлення підприємств лише у ракурсі їх можливості до відтворення своєї фінансово-господарської діяльності, використавши лише деякі, за нашою думкою, найбільш характерні фінансові показники. Наш аналіз носив превентивний характер, був діагностичним, що обумовлюється його практичністю та метою і масштабами нашої роботи. Зважаючи на теоретичні засади нашого дослідження, буде актуальним і у подальшому використовувати такий аналіз щодо оцінки потенціалу відновлення підприємства, але вже з обов'язковим структуруванням потенціалу. Оцінити предметно саме інноваційні можливості підприємства, потенціал відновлення як стратегічний потенціал і, звичайно, на основі цього оцінити конкурентні переваги підприємства. Лише у такому разі можна буде говорити про повну (комплексну, системну) оцінку потенціалу відновлення підприємств. Не виключає такий аналіз і традиційної оцінки ресурсних можливостей підприємства. Отже, побудова системи критеріїв та показників є роботою творчою, що має відповідати завданням аналізу потенціалу підприємства і бути у руслі стратегічного розвитку підприємства. Ще одним принциповим висновком нашого практичного дослідження є обов'язкова необхідність, корегувати результати аналізу, зважаючи на загальноекономічні тенденції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пляскіна А.І. Оцінка конкуренції та конкурентоспроможності суб'єктів харчової промисловості/ А.І. Пляскіна// Актуальні проблеми економіки. – 2006.- с. 56-59.
2. Поклонский Ф.Е. Развитие конкурентоспособности продукции, що випускається, як результат ефективного використання потенціалу підприємства [Текст]/ Ф.Е.Поклонский, Е.Ю.Мамченко// ДонДУУ МЕНЕДЖЕР. – 2007.-№ 3(41).- с.121-126.
3. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; [пер. с англ. Л. И. Евенко]. – М. : Экономика, 1993. – 519 с.
4. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики : підруч. / З. М. Борисенко. – К. : Таксон, 2004. – 704 с.
5. Воронко А. Е. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств в умовах економіки знань / А. Е. Воронко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2010. – № 3 (145). – С. 53 – 61.
6. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
7. Донець Л. І. Базові принципи сучасної парадигми управління конкурентоспроможністю підприємства / Л. І. Донець, А. А. Донець // Бюллетень Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – Т. 2. – С. 101 – 106.
8. Ковтун О. І. Стратегія підприємства : навч. посіб. / О. І. Ковтун. – Львів : «Новий Світ - 2000», 2005. – 388 с.
9. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией : уч. для вузов / М. И. Круглов. – М. : Русская Деловая Литература, 1999 – 768 с.
10. Мізюк Б. М. Стратегічне управління підприємством / Б. М. Мізюк. – Львів : Кооп освіта. ЛКА, 1999. – 338 с.

11. Синіговець О. М. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства / О. М. Синіговець // Вісник економіки та промисловості. – 2012. – № 39. – С. 275 – 278.
12. Немцов В. Д. Стратегічний менеджмент / В. Д. Немцов, Л. Є. Довгань. – Київ, 2002. – 560 с.
13. Портер М. Е. Стратегія конкуренції / М. Е. Портер ; пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 390 с.
14. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации : учеб.пособ. / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 544 с.
15. Бовских Н. Конкурентные стратегии: методология формирования и развития/Н. Бовских// Маркетинг. – 2005. - №2. – с.37-48.
16. Дерій В. Формування середовища конкурентоздатності підприємств і контроль за витратами та доходами в цих умовах/Матеріали міжн.наук.-практ.конф. :Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі, 25-26.11.2010р./ Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, ТНЕУ,2010. – 360с.
17. Парасій – Вергуненко І. Современные технологии анализа конкурентоспособности предприятия./ Материалы юбилейной научно-практической конференции «Счетоводство – наука, практика, независимость», 20.04.2010 г./ Университет Национального и мирового хозяйства - Болгария, София,УНСС, 2010 – 430 с.
18. Єгупов Ю.А. Структурована процедура оптимізації виробничої програми м'ясопереробного підприємства / Ю.А.Єгупов//Вісник соціально- економічних досліджень. – Одеса, ОДЕУ, 2010 - №39. – с.58-63.
19. Тодосийчук А.В. Основы управления инновационной деятельностью в организации: учебное пособие / А.В.Тодосийчук— 2-е изд., доп. и перераб. — М.: Российская академия естественных наук (отделение исследования циклов и прогнозирования), 1999. - 156 с.

20. Савчук В.П. Аналіз та розробка інвестиційних проектів: навчальний посібник / В.П.Савчук, С.І.Пріліпко, Є.Г. Величко. — Киев: Абсолют; В, Эльга, 1999. — 304 с.
21. Mahajan Vijay, Muller Eitan and Bass Frank M. New product diffusion models in marketing: a review and directions for research // Journal of Marketing. - 1990. - Vol. 54, January. -PP. 1-26.
22. Модели диффузии и замещения нововведений / И.Н.Щепина - М:Обзор литературы АН РФ, 1990. - 48 с. (Препринт/Обзор литературы АН РФ, 1990- 1).
23. Стратегическое управление предприятием и прогнозирование рынка (методы и модели) / [Под ред. А.В. Тодосийчука]. — М.,Знание,1992. — 32 с.
24. Яблонский А.И. Математические модели в исследовании науки / [Отв. ред. Ю.М. Гаврилец].- М.: Наука, 1986. - 315 с.
25. Hahn Minhi, Park Senoon, Krishnamurthi Lakshman and Zoltners Andris A. Analysis of new product diffusion using a four-segment trial-repeat model // Marketing Science. - 1994. - Vol. 13. - № 3. - PP. 224-247.
26. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник. – 4-е изд. дп. и перераб. -М.: Финансы и статистика, 2002. – 416 с.
27. Басовский Л.Е. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности [Текст] / Л.Е. Басовский , А.М. Лунева, А.Л. Басовский. – М.: Инфра-М, 2008. -222 с. ISBN 9787-5-16-001285-8.
28. Булатів А.С. Економічний аналіз діяльності підприємств: навч. посіб. [Текст] / А.С. Булатів. – К.: Знання, 2007. – 408 с.
29. Васильков В.Г. Організація виробництва: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 524 с.

30. Гриньов А.В. Організація та управління на підприємстві. – Харків: Вид. дім «ІНЖЕК», 2004. – 329 с.
31. Івахненко В.М., Горбатюк М.І. Курс економічного аналізу: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – Вид. 3-тє, без змін. - К.: КНЕУ, 2006. - 302 с.
32. Ковальчук К.Ф. Аналіз господарської діяльності: теорія, методика, розбір конкретних ситуацій.: навчальний посібник. [Текст] / К.Ф. Ковальчук – К.: Центр учбової літератури, 2002. – 326с.
33. Козак І.І. Економічний аналіз [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.І. Козак; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. Упр. При Президентові України. – 2-ге вид. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 217 с. - ISBN 978-966-8687-57-0.
34. Козловський В.О. Організація виробництва. Навчальний посібник. Частина 1, видання 2-е, допов. і перероб. – Вінниця: ВНТУ, 2005. – 154 с.
35. Козловський В.О., Козловський С.В. Організація виробництва. Практикум. Навчальний посібник. Частина 2. – Вінниця: ВНТУ, 2005. – 168 с.
36. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: Учебное пособие / Под ред. Д.э.н., проф. М.А. Вахрушиной. – М.: Вузовский учебник, 2008. – 463 с.
37. Косова Т.Д. Організація і методика економічного аналізу: навч. посібник [Текст]/Т.Д. Косова, П.М. Сухарев, Л.О. Ващенко, І.В. Гречина, Н.Е. Деєва; (за заг. ред проф. Т.Д. Косової) – К.: Центр учбової літератури, 2012.– 528 с.
38. Малів З.О., Луцький І.М. Економіка підприємства: Навч. посіб., - 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2006 – 580 с.

39. Мних Є.В. Економічний аналіз підприємства [Текст]: підручник / Є.В. Мних; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2008. - ISBN 966-629-312-9.
40. Нестеренко Ж.К., Череп А.В. Економічний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 122 с.
41. Осовська Г.В. Організаційні структури управління підприємствами // Вісник Житомирський державний технологічний університет. – Житомир: ЖДТУ. 2002. - №20.- с.330-343.
42. Організація виробництва: Навч. посібник / Онищенко В.О.- К.: Лібро, 2003. – 336 с.
43. Пасічник В.Г., Акіліна Г.О.В. Організація виробництва. Навчально-методичний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. - 248 с.
44. Петрович Й.М., Захарчин Г.М. Організація виробництва: підручник. – Львів: «Магнолія плюс», 2005. – 400 с.
45. Петряєва З.Ф. Організація і методика економічного аналізу [Текст]: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / З.Ф. Петряєва, Г.Г. Хмеленко; Харківський національний економічний ун-т. -Х.: ХНЕУ, 2009. – 236 с. - . ISBN 978-966-676-304-7
46. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання [Текст]: підручник / П.Я. Попович. – 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2008. - 630 с. – (Серія «Вища освіта XXI століття»). - ISBN 978-966-346-471-8.
47. Прокопенко І.Ф. Методика і методологія економічного аналізу [Текст]: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / І.Ф. Прокопенко, В.І. Ганін. – К.: ЦУЛ, 2008. – 430 с. - ISBN 978-966-364-569-8.

48. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посібник. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2005. – 662 с.
49. Чернышева Ю.Г., Кочергин А.Л. Комплексный анализ хозяйственной деятельности. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 443 с.
50. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства: Навч. посібник. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 647 с.
51. Шеремет А.Д. Теория экономического анализа [Текст] / А.Д. Шеремет. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 362 с. ISBN 978-5-16-004550-4.
52. Акмаєва Р.И. Розвиток стратегічного управління на підприємстві в Інноваційній економіці // Матеріали ІХ-ї Міжнародної конференції «Інноваційної економіки та промислової політики регіону» (ЕКОПРОМ-2011).Спб., 2012.– С. 14–19.
53. Ансофф І. Стратегічний менеджмент. Класичне видання / Пер. с англ.; Під ред. А.Н.Петрова. – Спб.: Пітер, 2011. – 344 с.
54. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства: навч. посіб. / Б.Є. Бачевський, І.В. Заблодська, О.О. Решетняк. –К.: Центр учбової літератури, 2009. - 400 с.
55. Воронкова А.Е. Стратегическое управление конкурентным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А.Е. Воронкова. – Луганск: Изд-во ВНУ ім. В. Даля, 2000.-315с.
56. Воронкова А.Е. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: монография / А.Е. Воронкова. - [2-е изд.] Луганск: И-во ВНУ им. В.Даля, 2004 - 320 с.
57. Воронкова А.Е. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія / А.І. Воронкова. - Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. - 520 с.
58. Гриньов А.В. Методичний підхід до оцінки рівня конкурентного потенціалу підприємства / А.В. Гриньов, І.М. Кирчата // Економіка:

- проблеми теорії і практики: Зб.наук.праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. Випуск 223. Том III. – С. 853-863.
59. Злидень І. М. Системне управління конкурентним потенціалом / І.М. Злидень //Динамика научных исследований - 2005: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конференції. -Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. - С. 45 - 48.
60. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч.посіб. / Н.С. Краснокутська. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352с.
61. Литвиненко Т.М. Невизначеність ринкового середовища та шляхи її локалізації // Теоретичні та прикладні питання економіки: Збірник наук. праць КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – Вип. 19. – К., 2009.– С. 46–55.
62. Максимов В.В. Економічний потенціал регіону (аналіз, оцінка та використання). Монографія. _ Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2002. – 346с.
63. Орлов П.А. конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: монографія П.А. Орлов, Ю.Б. Іванов, О.Ю. Іванова. - Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. - 352 с.
64. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – Минск. Экоперспектива, 2007. – 358 с.
65. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга / Л.В. Балабанова, А. В. Кривенко. - Донецк: ДонГУЭТ, 2004. - 147 с.
66. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учебник / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во Эксмо, 2015 – 544 с.
67. Формування та оцінювання потенціалу підприємства: Навчальний посібник / Калінеску Т.В., Романовська Ю.А., Большенко С.Ф., Маслош О. В., Швець Н.В., Пчелинська Г.В., Кирилов О.Д. - Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 352 с.

68. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч.-метод., посібник [для самост. вивч. дисц.] / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. - К.: КНЕУ, 2005. - 261 с.
69. Шевченко Д.К. Проблеми ефективності використання економічного потенціалу. – Запоріжжя: КПУ, 2004. – 138 с.
70. Ареф'єва О.В., Харчук Т.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства // Актуальні проблеми економіки.– 2008.– №7. – С. 71–76.
71. Воробйова Ю.М., Холода Б.І. Управління ресурсами підприємства: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 288 с.
72. Гуткевич С.О. Інвестування: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 234 с.
73. Гуткевич С.О., Шаманська О.І. Управління економічними ресурсами підприємства //Актуальні проблеми економіки.- 2009.- №9. – С.101 – 105.
74. Друкер П. Практика менеджмента / Пер. с. англ. – М.: Вільямс, 2003. – 398 с.
75. Полянська А.С., Бабенко В.В. Оцінювання потенціалу розвитку промислових підприємств на основі побудови ситуаційних моделей // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць №5(144).- Київ, 2013, С. 109-115.
76. Гевко І.Б. Методи прийняття управлінських рішень: Підручник.- К.: Кондор, 2009.- 187 с.
77. Євдокимова Н.М., Кірієнко А.В. Економічна діагностика: Навч.-метод.посібник.- К.: КНЕУ, 2006.- 110 с.
78. Тірбах Л.В. Застосування процесного підходу в управлінні підприємством Електронний ресурс. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2012_19_1/Tirbakh.pdf/

79. Мягких І.М. Аналіз та оцінка використання ресурсного потенціалу в системі споживчої кооперації / І.М. М'яких // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №1(91). – С. 136–142.
80. Беломестнов В.Г., Егоров М.М. Управление потенциалом промышленного предприятия // Российское предпринимательство. — 2011. — № 4 Вып. 2 (182). — с. 74-78. — <http://www.creativeconomy.ru/articles/11790/>
81. Бутенко А.І. Рівень потенціалу малого підприємництва в Одеському регіоні та напрямки активізації його використання: монографія/ А.І. Бутенко, І.М. Сараєва, Н.І. Носова; Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса: Інтерпрінт, 2013. – 112 с.
82. Романенко О.В. Стратегічний аналіз використання ресурсного потенціалу інтегрованих підприємств/ О.В. Романенко// Економіка розвитку. – 2013. №2(66). – С. 104 – 109.
83. Мельник О.Г. Методичні положення з експрес-діагностики загрози банкрутства підприємства/ О.Г. Мельник// Фінанси України. – 2010. – №6. – С. 108 – 116.
84. Сабліна Н.В. Управління змінами та його організаційно-економічне забезпечення на підприємствах машино-будівного комплексу/ Н.В. Сабліна// Економіка і регіон. – 2015. – № 1. – С. 68 – 73.
85. Сутність та принципи бізнес-адміністрування на підприємствах за умов мінливого конкурентного середовища.[Електронний ресурс]/ М.П. Войнаренко, О.М. Костюк // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – №4(9). – С. 49 – 51. – Режим доступу до журналу: [http:// www.economics.opu.ua/2013/n4.html](http://www.economics.opu.ua/2013/n4.html)
86. Теоретические аспекты оценки эффективности управления предприятием. [Електронний ресурс]/Н.Н Яркина// Проблеми економіки. Науковий журнал. – 2014. – №3. – С. 279 – 285. – Режим доступу до журналу:

http://www.problecon.com/pdf/2014/3_0/279_285.pdf.

87. Пономаренко В.С. Теорія та практика моделювання бізнес-процесів : монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Мінухін, С. В. Знахур. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 244 с.
88. Паспорт процесса – пример формата [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bigc.ru/government/actual/reform/sfps>.
89. Волкова, Н.А. Аналитические методы управления эффективностью функционирования предприятия / Н.А. Волкова, А.Л. Коляда // Вестник ТвГУ. Серия: Экономика и управление. – 2015. – № 3. – С. 111-117.
90. Метеленко, Н. Раціональна організація бізнес-процесів в умовах ефективного функціонування внутрішнього господарського механізму / Н. Метеленко // Галицький економічний вісник. – 2010. – №2(27). – с. 115-125
91. Кібік, О.М. Теорія бізнесу: навчальний посібник / О.М. Кібік, К.В. Белоус. – К.: Алерта, 2012. – 256 с.
92. Корзаченко, О.В. Оптимізація бізнес-процесів українських підприємств: проблеми та перспективи / О.В. Корзаченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Випуск 3. – с.64 – 69
93. Міхайлушкін, П.В. Проблеми модернізації збалансованої системи показників як інструменту оцінювання ефективності функціонування корпоративних структур / П.В. Міхайлушкін, П.В. Журавльов, А.Л. Полтарихін // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 1 (163), – с.155-161
94. Каплан, Роберт С. Сбалансированная система показателей от стратегии к действию/ Роберт С. Каплан, Дейвид П.Нортон. – ЗАО «Олимп-Бизнес», Москва, 2003. – 214 с.
95. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: [підручник] / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.

96. Андрусъ О. І. Аналіз, цілей, завдань, принципів та методів фінансового планування як інструменту управління результатами діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О. І. Андрусъ // Ефективна економіка. – 2014. – №4. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2963>.
97. Антипов О. А. Показник фондівдачі в системі управління майном на підприємстві / О. А. Антипов // Економічний вісник Донбас. – 2009. – С. 109–113.
98. Біліченко В. В. Життєвий цикл стратегії розвитку виробничих систем у ринкових умовах / В. В. Біліченко // ВІСНИК ЖДТУ. – 2012. – №3. – С. 7–11.
99. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. – К.: Эльга, 2003. – 496 с.
100. Блонська В. І. Стратегічне управління прибутком підприємства / В. І. Блонська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – №21. – С. 145–152.
101. Бойчик І. М. Економіка підприємства / І. М. Бойчик. – Київ: Атіка, 2004. – 480 с.
102. Бондаренко Н. М. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення [Електронний ресурс] / Н. М. Бондаренко, Н. І. Дучинська, К. А. Лядова. – Режим доступу до ресурсу: <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201372/duchinska.html>.
103. Боярина Т. В. Удосконалення класифікації ефективності на основі системного підходу / Т. В. Боярина, Ю. Б. Кашубіна. // Проблеми економіки. – 2013. – №1. – С. 271–276.
104. Булах І. В. Вибір конкурентної стратегії підприємства: методичний підхід / І. В. Булах // Економіка і організація управління. – 2010. – №2. – С. 25–32.
105. Виханский О. С. Менеджмент: [ученик] / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – Москва: Гардарика, 2003. – 528 с.

106. Волкова Н. А. Анализ состояния и развития сельского хозяйства Одесского региона / Н. А. Волкова // Вестник ТвГУ. Серия: Экономика и управление. – 2014. – № 4 – 2. – С. 281-289.
107. Герега Г. Ф. Співвідношення понять ефективності та результативності функціонування підприємств / Г. Ф. Герега // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип.23.15. – С. 196–101.
108. Гладковська О. О. Дефініція поняття економічної ефективності інвестиційної діяльності / О. О. Гладковська // Наука і освіта новий вимір: гуманітарних і соціальних наук. – 2013. – №6. – С. 103–108.
109. Горицкая Г. Н. Показатели деятельности предприятия и порядок их расчета на основе форм финансовой отчетности, установленных П(С)БУ / Г. Н. Горицкая // Бухгалтерия, налоги, бизнес. – 2000. – №39. – С. 34–41.
110. Грицик К. В. Аналіз теоретичних підходів до трактування поняття «ефективність» діяльності підприємства / К. В. Грицик // Экономика Крыма. – 2011. – №1. – С. 318–321.
111. Довбня С. Финансовый анализ на различных этапах жизненного цикла предприятия / С. Довбня, Ю. Шембель // БИЗНЕС ИНФОРМ. – 1998. – №17–18. – С. 87–92.
112. Дрозд І. К. Аудит фінансових результатів: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / І. К. Дрозд, В. М. Іванков, Г. Б. Назарова, Н. С. Шалімова. – К.: Видавництво «Сова», 2013. – 208 с.
113. Ємець Ю. Г. Економічна ефективність як основа конкурентоспроможності підприємства / Ю. Г. Ємець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – №769. – С. 156–160.
114. Жуков А. В. Сучасні теоретичні засади формування ефективності виробничо-фінансової діяльності підприємства / А. В. Жуков // Бізнес Інформ. – 2013. – №1. – С. 228–231.

115. Зверяков М. И. Концептуальные основы определения продукта национального производства / М. И. Зверяков // Вопросы политической экономии. – 2013. – №1 (6). – С. 36–74. – Режим доступа к ресурсу: <http://vopoliteco.ucoz.com/g/index.htm>.
116. Кац И. Я. Экономическая эффективность деятельности предприятий (анализ и оценка) / И. Я. Кац. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 192 с.
117. Колеснік Т. С. Особливості формування фінансової стратегії підприємства роздрібної торгівлі на різних стадіях його життєвого циклу / Т. С. Колеснік // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2013. – №7. – С. 225–230.
118. Крамар І. Етапи розвитку та особливості життєвого циклу малих підприємств [Електронний ресурс] / І. Крамар, Н. Мариненко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип.1 (4). – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua>.
119. Краснокутська Н. С. Пріоритети формування та розвитку потенціалу торговельного підприємства на різних стадіях його життєвого циклу / Н. С. Краснокутська // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №1. – С. 136–145.
120. Крупа О. М. Теоретичні засади ефективності сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс] / О. М. Крупа, В. Р. Крупа. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Economics/31950.doc.htm.
121. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія / А. В. Куценко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.
122. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: [монографія] / Л. О. Лігоненко. – К.: КНЕУ, 2001. – 580 с.

123. Лоханова Н. О. Поглиблення інтеграційних процесів як напрям розвитку облікової системи в управління економічною стійкістю підприємств / Н. О. Лоханова // Ефективна економіка. – 2014. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3484>
124. Лямець В. І., Тевяшев А. Д. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев. – 2-е вид., перероб. та допов. – Х.: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
125. Макаренко А. П. Специализация и кооперация мелкотоварного частного предпринимательства в агропромышленном производстве / А. П. Макаренко // Економіка АПК. – 2000. – №10. – С. 26–32.
126. Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю [Пер. с 13-го англ.] – Изд. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
127. Маркіна І. А. Методологічні питання ефективності управління / І. А. Маркіна // Фінанси України. – 2000. – №6. – С. 24–32.
128. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії [Текст] / К. Маркс. [пер. укр. філіалу Ін-ту Маркса-Енгельса-Леніна при ЦК ВКП(б)]. – К.: Держполітвидав УРСР, 1952. – 507 с.
129. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф. Енгельс [пер. 160 з 2-го рос. вид.]. – К.: Політвидав України, 1965. – 125 с.
130. Мен Т. Богатство Англии во внешней торговле. Меркантилизм / Т. Мен / Под ред. И. С. Плотникова. – Л., 1935. – 315 с.
131. Мних Є. В. Фінансовий аналіз: [підручник] / Є. В. Мних, Н. С. Барабаш. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 536 с.
132. Новожилов В. В. Законы и методы измерения затрат и их результатов в социалистическом хозяйстве как основа определения экономической эффективности новой техники / В. В. Новожилов. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 123 с.

133. Ноткин А. И. Вопросы определения экономической эффективности капитальных вложений в промышленность СССР / А. И. Ноткин. – М.: Акад. наук СССР, 1953. – 112 с.
134. Орликовський М. О. Новітні концепції управління ефективністю діяльності сучасних підприємств [Електронний ресурс] / М. О. Орликовський, Д. І. Трокоз // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3034>.
135. Орлов П. А. Экономика предприятия: Учеб. Пособие / П. А. Орлов. – Х.: РИО ХГЭУ, 2000. – 401 с.
136. Осипов В. И. Экономика предприятия. Учебник для студ. Вузов / В. И. Осипов. – Одесса Маяк, 2005. – 712 с.
137. Парето В. Компендиум по общей социологии / В. Парето [А. А. Зотов пер. сит.]. – [2-е изд.]. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2008. – 512 с.
138. Петті В. Проблема ефективності в сучасній науці / В. Петті, Ф. Кене / Под ред. А. Д. Урсула. – Кишинев, 1985. – 256 с.
139. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства [Текст]: підручник. – Київ: КНЕУ, 2001. – 526 с.
140. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів [Текст] / М. Портер [пер. з англ. А. Олійник та Р. Сільський]. – К.: Основи, 1997. – 390 с.
141. Рикардо Д. Начала политической экономики и податного обложения / Д. Рикардо. – М.: Госиздат, 1929. – 368 с.
142. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В. К. Савчук. – К.: Урожай, 1995. – 312 с.
143. Салига К. С. Ефективність господарської діяльності підприємств / К. С. Салига. – Запоріжжя: ЗЦНТЕІ, 2005. – 180 с.

144. Сеницына Т. А. Оценка эффективности системы управления промышленным предприятием – целевой подход: дис. канд. экон. наук: 08.06.01 / Сеницына. Т. А. – Одесса, ОГЭУ, 2004. – 187 с.
145. Сметанюк О. А. Етимологія категорії «Ефективність управління організацією» / О. А. Сметанюк, О. П. Сочівець // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №8. – С. 136–140.
146. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Наука, 1993. – 572 с.
147. Стадник В. В. Менеджмент [Текст]: підручник / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – 2-ге вид., випр., допов. – К.: Академвидав, 2010. – 472 с.
148. Суржина Н. І. Основні теоретичні положення ефективності управління підприємствами / Н. І. Суржина // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2011. – №6. – С. 185–190.
149. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: Учеб. Пособие / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
150. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств [Текст]: навч. посібник / О.О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с.
151. Тимофіїв Т. Ю. Економічна ефективність виробництва та переробки молока у Львівській області: дис. канд. ек. наук: 08.00.04 / Тимофіїв Т. Ю. – Львів, 2015. – 208 с.
152. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений / Т. С. Хачатуров. – М.: Изд-во «Экономика», 1979. – 335 с.
153. Хейне П. Экономический образ мышления [Текст] / П. Хейне, П. Д. Боуттке, Д. Л. Причитко [пер. с англ.]. – М.: Вильямс, 2007. – 530 с.
154. Хлистун О. А. Методичні основи діагностики економічної діяльності м'ясопереробних підприємств / О. А. Хлистун // БІЗНЕС-НАВІГАТОР. – 2014. – №1. – С. 64–69.

155. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М.: ИНФРА, 1996. – 176 с.
156. Шляга О. В. Шляхи підвищення ефективності роботи підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Шляга, М. В. Гальцев. – 2014. – Режим доступу: www.zgia.zp.ua.
157. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон [пер.: Окунев Ф. Р., Сизов А. П.]. – М.: Бизнес-Информ, 1997. – 197 с.
158. Ячменьова В. М. Ефективність управління діяльністю промислового підприємства та діагностика загроз: [монографія] / В. М. Ячменьова, М. В. Височина, О. Й. Сулима. – Сімферополь: ВД АРІАЛ, 2010. – 472 с.
159. Goncharuk A.G. Performance benchmarking in gas distribution industry / A.G. Goncharuk // *Benchmarking: An International Journal*. – 2008. – Vol. 15, № 5. – P. 548–559.
160. Kovalyov A. Interconnection between anti-crisis management and risk management / Anatoliy Kovalyov, Valentyna Shevchenko // *Olsztyn economic journal*. – 2011. – №6 (1). – P. 177–183.
161. Vovk V. Method of enterprises cash flow analysis: the Ukrainian experience / V. Vovk // *Annales. Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia*. – Vol. XLVII, 4. – Sectio H. – 2013. – P. 125-134.
162. Vovk V. The financial statement current methodological approaches / V. Vovk // *The problems of accounting, analysis and financial reporting: experience of Ukraine and Poland: Monograph* / under the general editorship of I. Lazaryshyna. – Rivne: National University of Water Management and Nature Resources Use, 2012. – P. 241-247.
163. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / Дем'яненко М.Я., Алексійчук та ін.; За ред. М.Я. Дем'яненко. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.

164. Давиденко Н.М. Аналіз грошових потоків у підприємствах цукробурякового підкомплексу АПК // Економіка АПК.-2004.-№4.-с.61.
165. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: Навч. Посіб.-К.;КНЕУ,2005.-387с.
166. Воловик І.А. Моніторинг показників-індикаторів оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств // Економіка: проблеми теорії та практики.-2004.-вип.187.-Т.1.-с.69-76.
167. Терещенко О.О. Фінансови санація та банкрутство підприємства [навч. посіб] / О.О. Терещенко, К.: КНЕУ, 2000. – 412с.
168. Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затв.Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 № 23
169. Статистичний збірник України за 2015 рік [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
170. Статистичний щорічник Одеської області за 2015 рік // Державний комітет статистики України. Одеське обласне управління статистики. – с. 556
171. Безуглий М.Д. Стан, основні тенденції та напрямки розвитку сільського господарства України [Текст] / М.Д. Безуглий, С.М. Кваша // Агроінком.- 2012.- № 1-3. - с.3-13
172. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрямки розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / під ред. Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ «ІАЕ»; 2012.- 215с.
173. Жаліла Я.А. Розвиток промислового потенціалу України в процесі після кризового відновлення: аналітична доповідь/ [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД. – 30 с.]

174. Мармоза А.Т. Теорія статистики. 2-ге вид. перероб. та доп. — Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 592 с
175. Опря А.Т. Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань). Навч. посіб./ А.Т. Опря, К.: Центр учбової літератури, 2012. — 448 с.
176. Волкова Н.А., Яцковой, Д.В. Аналитическая оценка функционирования пищевых предприятий Украины / Н. А. Волкова, Д. В. Яцковой // Вестник ТвГУ. Серия: Экономика и управление. — 2014. - № 23. - С. 293-301.
177. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство : учебник [для студ. высш. учеб. заведен.] / С.И. Байлик. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Дакор, 2009. — 368 с. — Библиогр. С. : 359-361. — ISBN 978-966-8379-55-0.
178. Быстров С.А. Финансовый менеджмент в туризме. — МПб.: «Издательский дом Герда», 2006. — 240 с.
179. Герасименко В.Г. Основи туристського бізнесу: Навч. посібник. — Одеса: Чорномор'я, 1997. — 160 с.
180. Голов С. Теория многоцелевого бухгалтерского учета/ С.Голов// Бухгалтерский учет и аудит. — 2011. - № 4. — с. 3-13.
181. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 224 с.
182. Ефимова О.П. Экономика гостиниц и ресторанов: Учеб. пособие/ О.П. Ефимова, Н.А. Ефимова; Под ред. Н.И. Кабушкина. — М.: Новое знание, 2004. — 392 с.
183. Каурова О. Независимые и сетевые гостиницы: управление затратами / О. Каурова// Гостиница и ресторан. — 2010. - № 7. с. 85 - 92
184. Легенчук С.Ф. Принцип безперервності в бухгалтерському обліку: історичні аспекти, сутність та шляхи розвитку /С.Ф. Легенчук, Н.С. Брохун // Вісник Львівської комерційної академії / [ред. кол.: Г.І. Башнянин, В.В. Апопій, О.Д. Вовчак та ін.]. — Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. — Вип. 38. — с. 197 – 205.

185. Медлик С. Гостиничный бизнес: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям сервиса (230000) / С. Медлик, Х. Инграм; [пер. с англ. А.В.Павлов]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 239 с. – (Серия «Зарубежный учебник»).
186. МСА АПУ, 2013. МСА 570 «Безперевність».
187. Нечаюк Л.І., Нечаюк Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 348 с.
188. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
189. Роглев Х.Й. Основи готельного менеджменту: Підручник. –К.: Кондор, 2009. – 408 с.
190. Скобкин С.С. Экономика гостиничного, ресторанного и туристического предприятия: Учебное пособие. – М.: 2009, - 270 с. на правах рукописи Скобкина С.С., Email: ipsss9@umail.ru
191. Степанов В.Н. Проблемы и перспективы развития рекреационно-туристической сферы в приморских регио-нах / В.Н. Степанов, Д.В. Волошин // Економічні інновації: Зб. наук. праць. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України. – 2011. – Вип. 44. – С. 294-303
192. Статистичний збірник: Готелі та інші місця для тимчасового проживання Одеської області. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2006. – 51 с.
193. Статистичний збірник: Готелі та інші місця для тимчасового проживання Одеської області. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2009. – 76 с.
194. Статистичний збірник: Готелі та інші місця для тимчасового проживання Одеської області. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2011. – 67 с.

195. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2011 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2012. - 93 с.
196. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2012 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2013. - 64 с.
197. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2013 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2014. - 64 с.
198. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2014 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2015. – 85 с.
199. Туризм и гостиничное хозяйство: Уч. пособие/Под ред. Л.П. Шматько. 2-е изд-е. М: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 352 с.
200. Уніфіковані технології готельних послуг: Навч. посіб. / За ред. проф. В.К. Федорченка; Л.Г. Лук'янова, Т.Т. Дорошенко, І.М. Мініч. – К.: Вища шк., 2001. – 237 с.; іл.
201. Шевелев А.Е. Концепция непрерывности деятельности в бухгалтерском учете предприятия: автореф. дис. на соискание степени доктора экон. наук: 08.00.12 / А.Е. Шевелев. – Казань, 2006. – 46 с.
202. Schmalenbach E. Dynamische Bilanz. 13. Aufl., bearb. v. R. Bauer. - Koeln: Opladen, 1962.
203. Яковлев Г.А. Экономика гостиничного хозяйства: Учебное пособие. – М.: Издательство РДЛ, 2006. – 224 с.
204. Телетов О. С. Впровадження інновацій в організацію міського транспорту / О. С.Телетов, М. В. Провозін // Тези доповідей наук.-техн. конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів у зб. «Економічні проблеми сталого розвитку». Суми, Вид-во СумДУ, 2009. — С. 78-79.

205. Конкуренентоспроможність української продукції на прикладі машинобудівного комплексу та шляхи її підвищення [Електронний ресурс] / Гладка Л.І., Васильєва В.Р., Шинкаренко К.Е. — Молодий вчений №7 (34) липень 2016 року <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/7.pdf>. — Назва з екрану.
206. Промислова власність в цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за 2015 рік : стат. зб. / Державна служба статистики. Київ, 2016 – 49 с.
207. Короткий Ю.В. Машинобудівна промисловість України : здобутки та перспективи [Електронний ресурс] / Ю.В. Короткий // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2015. — Вип. 11. — Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/11-2015/27.pdf>. — Назва з екрану.
208. Статистичний бюлетень за 2015 рік : стат. зб. / Державна служба статистики. Київ, 2016. — 101 с.
209. Україна в цифрах за 2015 рік : стат. зб. / Державна служба статистики. Київ, 2016. – 239 с.
210. Мных О.Б. Кризис транспортного машиностроения в Украине и маркетинговый поход к формированию рыночной стоимости машиностроительных предприятий / О.Б. Мных // Актуальні проблеми економіки: зб. наук пр. — 2016. — Вип. 9 (183). — С. 77-86.
211. Руда О.В. Формування системи економічної безпеки підприємств машинобудування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Руда Ольга Василівна. – Тернопіль, 2013. — 20 с.
212. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». — Київ : НІСД, 2016. — 684 с.

213. Виробництво промислової продукції за видами в Україні за січень– грудень 2015 року : стат. зб. / Державна служба статистики. — Київ, 2006. — 223 с.
214. Промисловість України у 2011-2015 роках : стат. зб. / Державна служба статистики. — Київ, 2016. — 348 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> — Назва з екрану.
215. Саколош Т.В. Ринок підйомно-транспортного устаткування в Україні : вплив світової торгівлі та кризи, оцінювання перспектив і можливостей для міжнародної кооперації / Т.В. Саколош // Подъёмные сооружения и специальная техника: науч.-технич. и производственный журнал. — 2013. — Вип. 11 (141). — С. 15-20.
216. Статистичний щорічник України за 2013 рік : стат. зб. / Державна служба статистики. Київ, 2014. — 534 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://library.oseu.edu.ua/files/StatSchorichnyk_Ukrainy_2013.pdf . — Назва з екрану.
217. Толкачов Д.О. Стратегічний підхід до удосконалення роботи машинобудівних підприємств в Україні / Д.О. Толкачов // Ефективна економіка — 2012. — Вип. 2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1672>— Назва з екрану.
218. Короткий Ю.В. Машинобудівна промисловість України : здобутки та перспективи [Електронний ресурс] / Ю.В. Короткий // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2015. — Вип. 11. — Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/11-2015/27.pdf>. — Назва з екрану.
219. Котиш О. М. Оцінка інвестиційної вартості підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Котиш Олена Миколаївна. — Харків, 2011. — 21 с.

220. Лісняк В. Г. Оцінка майна в Україні (нерухоме майно) / В.Г. Лісняк. — Київ, 2009. — 296 с.
221. Тяг Є.Р. Механізм забезпечення ефективності інвестиційної діяльності підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Тяг Єгор Рєвович. — Дніпропетровськ, 2012. — 18 с.
222. Пузенко С.А. Основы теории оценки. Порядок проведения независимой оценки в Украине / С.А. Пузенко. — Київ, 2007. — 122 с.
223. Видатки на оборону: чию армію годувати? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/business/2015/03/150311_army_expences_e_u_russia_az— Назва з екрану.
224. Шустер LIVE 18.09.15 (час: 2 г. 37 хв. 28 сек.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=dJyHIFOZyuA>. — Назва з екрану.
225. Які пенсії отримуватимемо після 1 квітня? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1829837_yaki_pensiii_otrimuvatimemo_pislya_1_kvitnya_2037286.html. — Назва з екрану.
226. Национальный стандарт №1 «Общие положения оценки имущества и имущественных прав». — Офиц. текст с изменениями по состоянию на 4 марта 2013 года. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>. — Заголовок с экрана.
227. Международные стандарты оценки – Офиц. текст с измен. по состоянию на 2013 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://smao.ru/files/dok_novosti/2013/perevod_mco.pdf — Заголовок с экрана.
228. Методика оцінки майна №1891– Офіц. текст із змін. станом на 06 вер. 2016р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF>.— Назва з екрану.

229. Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» – Офіц. текст станом на 29 лист. 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF>.— Назва з екрану.

230. Оценка стоимости предприятия (бизнеса): учебник / под. общей редакцией А.Г. Грязновой. — М. : ИНТЕРРЕКЛАМА, 2003. — 544 с.

231. Путеводитель для банкиров. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа:

www.prostobankir.com.ua. — Заголовок с экрана.

232. Загородній А.Г. Економічне оцінювання лізингової діяльності підприємства : монографія / Загородній А.Г., Подольчак Н.Ю., Подольчак Н.І. — Львів: ЗУКЦ, ПП НВФ «Біарп», 2011. — 248 с.

233. Зайцева Н.О. Економічне вимірювання резервів підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості: дис. ...кандидата екон.наук: 08.00.04 / Зайцева Надія Олександрівна — Одеса, 2013. — 219 с.

234. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. / Г. В. Савицька. — Київ : Знання, 2013. — 654 с.

235. Янковой А.Г. Многомерный анализ в системе *STATISTICA* : монография / А. Г. Янковой. — Одесса: Оптимум, 2001. — Вып. 1 — 216 с.

236. Васильева Л.С. Финансовый анализ : учебник / Л.С. Васильева, М.В. Петровская. — М. : Кронус, 2006. — 544 с.

237. Смирнова А.С. Структура и методы экономической оценки ресурсно-производственного потенциала сельско-хозяйственных предприятий // Аграрный вестник Урала. – 2006. - №6. – с.13-20

238. Артемова Л.В. Инвестиции и инновации. Словарь-справочник от А

- до Я. М.: Дело и сервис, 1998.
239. Менеджмент для магистров: Учебное пособие / Под ред. А.А. Епифанова, С.Н. Козьменко. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003.
240. Рєпіна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 1998. - №2. – с.262-271.
241. Спирин В.С. Анализ экономического потенциала предприятия. – М.: Финансы и статистика. – 1994.
242. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352с.
243. Пласкова Н.С. Экономический анализ. – М.: «Эксмо», 2009. – 428с.
244. Шнайдер О.В. Формирование экономического потенциала организации и его анализ: сущность и значение // Государство и регионы. – 2011. - №1. – с.26-30.
245. Шляхи активізації використання інтелектуальних та науково-технічних ресурсів у виробничих процесах промисловості України. Аналітична записка.// Національний інститут стратегічних досліджень, 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua.
246. Україна у цифрах у 2011 році. Статистичний збірник. За редакцією О.Г. Осауленка // Державна служба статистики України, 2012 – с.161-169.
247. Економіка України за 1991-2009 роки / за заг. ред. акад. НАН України В.М. Гейця [та ін.]; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К.: Держкомстат України, 2010. – 112с.
248. Бельтюков Є., Черкасова І. Методологічні засади процесу формування потенціалу інноваційного розвитку промислового підприємства // Економіст. – 2013. - №3. – с.25-28.
249. Бельтюков Є., Черкасова І. Методологічні засади процесу

- формування потенціалу інноваційного розвитку промислового підприємства // Економіст. – 2013. - №3. – с.25-28.
250. Мингалева Ж.А. Структурные преобразования в экономике: теория и методология: монография / Ж.А. Мингалева ; Ин-т Экономики УрОРАН. – Екатеринбург, 2011. – 348 с.
251. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/>.
252. Гасанов С.С., Сизоненко В.О. Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації // Фінанси України. – 2014. - №5. – с.20-28.
253. Островська О.А. Інноваційний ресурс контролінгу в антикризовому управлінні фінансами підприємств // Фінанси України. – 2014. -№3. – с.100-113.
254. Білик М.Д. Управління фінансами державних підприємств / М.Д. Білик. – К.: Т-во «Знання» : КОО, 1999. – 312с.
255. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: затв. постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 № 23 [Електронний ресурс].
256. Порядок проведення оцінки фінансового стану бенефіціара та визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок міжнародних фінансових організацій : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 01.04.2003 № 247 [Електронний ресурс].
257. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : затв. Наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14 [Електронний ресурс].
258. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств:

підручник / О.О. Терещенко. – 2-ге вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2009. – 550 с.

259. Реорганизация и реструктуризация обществ// Бизнес. Бухгалтерия. – 1999. - №49(360). – с.103.

260. Довбня С.Б. Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности: Монография. – Днепропетровск: Наука и образование, 2002. – 312 с.

261. Методологические основы управления потенциалом предприятия: Научное издание. – Харьков: Изд. ХНЭУ, 2004. – 216 с.